БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген.

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч.
ДЕКАБРЬ
14
ЧЕТВЕРГ
№ 292 (6828).

Өртээ 2 көп.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН ӨӨРҮП ЧЕТТИРИИШКИН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылы-биле холбаштыр СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге изиг байырны чедирип, амыр-мендини айтырып, күш-ажылчы рапорттарны кылып турганы дээш, партия, совет, профэвилел организацияларынга, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, тудугларның, колхозтарның болгаш совхозтарның коллективтеринге, Совет Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларынга, партияның хоочун кежигүннеринге, Октябрь революциязының болгаш хамааты дайынның идепкейлиг киржикчилеринге, эртемниң, культураның, чечен чогаалдың болгаш уран чүүлдүң ажылдакчыларынга, комсомолчуларга болгаш аныяктарга, бүгү ажылчы чоннарга СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлеп тур.

Бистиң эгээртинмес Төрээн чуртувустуң бүгү булуңнарындан келгилээн телеграммаларда, чагааларда, байыр чедириишкиннеринде болгаш йөрээл салыышкыннарында Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле социализмни болгаш коммунизмни тургузарынга совет улустуң чедип алган кайгамчык улуг чедиишкиннери дээш чоргааралдың өндүр чаагай бодалы сиңниккен.

Совет күрүнениң экономиктиг база шериг күчүзүн улам ыңай быжыглаарынче, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалын болгаш культурлуг деңнелин улам көдүреринче, империализмге удур, улустарның национал болгаш социал хосталгазы база бүгү делегейге тайбың дээш, демиселге социализм чурттарының, демократтыг бүгү күштерниң сырый каттыжыышкынын быжыглаарынче угланган СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың иштики болгаш даштыкы политиказын совет кижилер бир үн-биле чүүлдүгзүнүп, деткип турарлар.

Юбилей мурнунуң социалистиг чарыжынга чедип алган кайгамчыктыг тиилелгелериниң Улуг Октябрьның 50 чылынга күш-ажылчы белектериниң дугайында дыңнатпышаан, ажылчыннар болгаш колхозчулар, бистиң алдарлыг аныяктарывыс, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары болза СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин боттандырары дээш улам идепкейлии-биле демисежиринге, беш чыл планын хуусаа бетинде күүседири дээш, бистиң партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам калбартырынга чайгылыш чок шиитпирлиин илергейлеп турар.

Коммунизм тургузуушкунунуң херээнге, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң чаагай чоруу дээш ажылга чаа-чаа улуг чедиишкиннерлиг болурун ажылчы чоннарга, бүгү совет кижилерге СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели күзеп тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

ГДР-ниң партия-чазак төлээлериниң ССРЭ-ге чорааның дугайында ДЫҢНАДЫГ

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң чазааның чалааның ёзугаар ГСЧП Төп Комитединиң Бирги секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Вальтер Ульбрихт баштадыр Герман Демократтыг Республиканың партия-чазак төлээлери 1967 чылдың декабрь 11—12 хүннеринде Совет Эвилелинге албанның аян-чоруун кылып чораан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш чазааның удуртукчуларының болгаш Герман Демократтыг Республиканың партия-чазак төлээлериниң аразынга ужуражышкыннар база чугаалажышкыннар болган, аңаа киришкеннер болза:

Совет таладан—СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги оралакчызы К. Т. Мазуров, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы болгаш Күрпланының Даргазы Н. К. Байбаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. А. Кириллин, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы садыг министри Н. С. Патоличев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң ГДР-де элчини П. А. Абросимов болгаш албанның оон-даа өске кижилери.

ГДР-ниң талазындан — ГСЧП ТК-ның Бирги секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы В. Ульбрихт, ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Штоф, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары Э. Хонеккер, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары Г. Грюнеберг, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү база секретары Г. Миттаг, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ГСЧП ТК-ның секретары Г. Аксен, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ГСЧП ТК-ның секретары В. Яровинский, ГСЧП ТК-ның кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ГДР-ниң Күрүнениң план комиссиязының даргазы Г. Мюрер, ГСЧП ТК-ның кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Г. Вайц, ГДР-ниң ССРЭ-де элчини Х. Биттнер.

Чүректиң ханызындан найыралдың, хүндүлежилгениң болгаш ак-кара чоктуң байдалынга эрткен чугаалажышкыннарның үезинде Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың аразында акы-дуңма харылзааларны улам ыңай хөгжүдериниң, СЭКП-ниң болгаш ГСЧП-ниң аразында сырый харылзааларны быжыглаарының айтырыгларын чугаалашкан деп, ГДР-ниң партия-чазак төлээлериниң чорааның дугайында дыңнадыгда чугаалап турар.

Найырал, дузалажылга болгаш кады ажылдажылга дугайында 1964 чылдың июнь 12-ниң Керээзинге дүүштүр ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң аразында харылзаалар бүгү талаларда чедиишкинниг хөгжүп турарын талалар демдеглээн. 1967 чыл—Улуг Октябрьның 50 чылы юбилейиниң чылы—Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың, социализмниң акы-дуңма чурттарының аразында найыралды улам-на быжыглаарының демдээ-биле эртип турарынга олар сеткил ханышкынын илергейлээн.

Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың аразында экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш культурлуг харылзааларның амгы байдалын талалар онза кичээнгейлиг көрүп, ол талаларга кайы-кайызынга ажыктыг кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдер талазы-биле хемчеглерниң калбак программазын телевилзээн. ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң аразында садыглажышкынны база экономиктиг харылзааларны улам ыңай дыка калбартырының дугайында үр хуусаалыг хемчеглерни дугуржуп алган.

Делегейниң амгы байдалын үнелеп көөрде болгаш улустарның сеткил сагыжын хайныктырып турар делегейниң өйү келген чугула айтырыгларын шиитпирлээриниң аргаларын тодарадып алырда ийи чурттуң партия-чазак төлээлери үзел-бодалдарның долу чаңгыс эптиин айыткан деп, дыңнадыгда демдеглээн.

АКШ-тың Вьетнамда агрессиязынга ийи тала эң-не шиитпирлиг удурланып турар болгаш агрессияны ойтур шаварда эргежок чугула янзы-бүрү талалыг дузаламчыны Вьетнамның Демократтыг Республиказынга көргүзүп үргүлчүлээр, демисежип турар вьетнам улуска деткимче көргүзер талазы-биле боттарындан хамаарышкан бүгү чүүлдерни кылыр деп база дагын медеглээн. ВДР-ниң чазааның чөптүг туружун, Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузун болгаш ооң программазын талалар бүрүн деткип, Вьетнамның Демократтыг Республиказының девискээрин араатанзыг ёзу-биле бомбалап турар чорукту доп-дораан, чугаа чокка соксадырын, хосталгага ынакшылдыг вьетнам улуска удур кем-буруулуг империалистиг агрессияны соксадырын негеп турар.

Араб күрүнелерге удур израиль империалистиг агрессияны талалар шиитпирлиг буруу шаап, агрессорларның шериглерин эжелеп алганы араб девискээрлерден бо чылдың июнь 5-ке чедир ээлеп турган шугумунче соңгаарладышкын чокка үндүрерин негеп турар. Араб чурттарже халдаашкынны белеткээрде болгаш боттандырарда Израильге идепкейлиг дузаламчыны көргүскен ГФР-ниң чагырыкчы бөлүктериниң политиказын буруу шаап турарының дугайын Герман Демократтыг Республика медеглээн. Агрессияга таварышкан араб күрүнелерге деткимче көргүзериниң дем каткан хемчеглериниң дугайын ССРЭ биле ГДР дугуржуп алган.

Европаның айыыл чок чоруун хандырарының болгаш Европада дүшкүүрлүг чорукту кошкадырының сорулгаларынче онза кичээнгей салдынган. Варшава керээзиниң киржикчилери чурттарның Бухарест Декларациязы база коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Карловы Варыта болган конференциязының Медеглели Европага байдалды кадыкшыдарының болгаш тайбыңны быжыглаарының херээнге улустарның күженишкиннерин каттыштырарынга ийи тала бүзүрелдиг.

Европада тайбыңга кол айыыл АКШ-тың агрессчи бөлүктери-биле сүлчээлежи берген ГФР-ниң чагырыкчы бөлүктериниң адаанзырак болгаш милитаристчи угланыышкынындан болуп турар деп ийи таланың санап турарын дыңнадыгда демдеглээн. ГФР-де байдалды дыка хөй чүүлдер талазы-биле алырга, Гитлер болгаш ооң кем-буруулуг дээрбечи бөлүү база улуг шериг-үлетпүр концерннеринге деткиттирген өске-даа реакцылыг бөлүктер Германияны агрессияның оруу-биле алгаш чоруптар дээш күш-биле чыглы берген турган шак ындыг үе сагышка кирип турар.

Германияның Федеративтиг Республиказында боттуг туруштардан демисежип, Европага тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту ёзулуг быжыглаарының талазынче эргилдени ГФР-ниң политиказынга чедип алырын оралдажып турар ындыг чөптүг угланыышкыннарны болгаш күштерни билип база деткип турарын талалар илергейлээн.

Барыын Берлинни ГФР-ге кандыг-даа хамаарылгазы чок тускай политиктиг чер кылдыр көрбүшаан, Барыын Берлинче ГФР-ниң дүрүм чок халдаашкыннары агрессчи чоруктуң илерели кылдыр шиитпирлиг ойтур шавыышкынга таваржыр апаар дээрзин талалар онзалап демдеглээн.

Делегейниң туруп турар байдалын өөренип көргеш, империалистиг агрессияга болгаш Европада тайбыңны үрээр дээр чоруктарга удур идегелдиг камгалал болур Варшава керээзиниң организациязын улам ыңай быжыглаарының онза чугулазын ийи талалар демдеглээн.

СЭКП-ниң болгаш ГСЧП-ниң аразында туруп турар акы-дуңма найыралды болгаш үзел-бодалдарның долу чаңгыс эвин талалар бедии-биле үнелээн.

Марксизм-ленинизмниң чогадыкчы үндезининге, пролетаржы интернационализмниң принциптеринге база коммунистиг болгаш ажылчын партияларның кады ажылдап кылган документилеринге үндезилээш, СЭКП биле ГСЧП социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң сырый каттыжышкынын база чаңгыс эвин быжыглаарынга күженишкиннерин моон соңгаар-даа салыр. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның консультативтиг ужуражышкының чыылдырарынга ийи партия байыр чедирип турар. СЭКП биле ГСЧП коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей чөвүлел хуралын белеткээр дээш туржуп турар.

ГСЧП ТК-ның, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң моон мурнунда-ла дамчыдып берген чалалгазынга дүүштүр Совет Эвилелиниң партия-чазак төлээлери найыралдың аян-чоруун кылып, 1968 чылда Герман Демократтыг Республикага баарының дугайында дугуржуушкунун чедип алдынган деп, дыңнадыгда чугаалап турар. Аян-чоруктуң тодаргай хуусааларын немей дугуржуп алыр болган.

(СЭТА).

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ— ДОКТААМАЛ КОНТРОЛЬГА

Беш чылдың ийиги чылы, юбилейлиг чыл дооступ турар. Бо чыл кайгамчык чаартылгаларның чылы, совет улустуң күш-ажылчы улуг чедиишкиннериниң оюу болуп, бистиң Төрээн чуртувустуң төөгүзүнге артар.

Партияның өөредип турары болза, чедип алдынган чедиишкиннер совет улуска чүгле кылдынган чүүлдерниң түңнели эвес, харын ооң бединден келир үеже бодувустуң перспективаларывысты болгаш сорулгаларывысты тодарадып көөрүвүс бедигээш болур. Юбилейжи байырлал мурнунуң чарыштарында-ла патриотчу чаа эгелээшкиннер тыптып турган. Үлетпүрнүң, транспорттуң, колхозтарның болгаш совхозтарның дыка хөй бүдүрүлгелериниң коллективтери СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 ч) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының шиитпирлеринге харыылавышаан, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгылаан. Ажыл-агыйының экономиктиг аргаларын калбартып тургаш, бүдүрүлгениң курлавырларын ажыглавышаан, беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле олар сөзүн бергеннер.

«Беш чылдың онаалгаларын 1970 чылдың ноябрь 7-де күүседир» дээш москвачыларның эгелээшкини бистиң Тывада база калбак деткимчени алган. Беш чылды хуусаа бетинде күүседир дээш чарыштың эгелекчилери Кызылдың электри станциязының коллективи болган. Энергетиктер беш чылдың онаалдаларын 1970 чылдың ноябрь 7-де күүседирин база пландан ажыр 13 миллион киловатт-шак электроэнергияны ажылдап кылырын хүлээнгеннер. Баштайгы патриотчу эгелээшкинге өске элээн хөй коллективтер боттарының үнүн каткан.

Кодээниң ажыл-ишчилеринден патриотчу шимчээшкин дээш инициативаны Таңды районнуң ажыл-ишчилери көдүрген. Ол районнуң бүгү ажыл-ишчилери боттарының кыйгырыында беш чылдың онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир база В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты калбартпышаан, күрүнеге тараа садарының беш чыл планын 1968 чылда бүрүн күүседирин, а сүт, эът, дүк садарын 1970 чылдың ноябрь 7-де күүсеткен турарын хүлээнгеннер.

Чамдык колхозтар, совхозтар, бригадалар, фермалар оон-даа харыысалгалыг хүлээлгелерни ап турар. Таңдының тараажыларының үлегери-биле Каа-Хем, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Эрзин болгаш Тожу районнарының ажыл-ишчилери беш чылдың планнарын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышче база киришкен. Юбилейлиг чылдың социалистиг хүлээлгелериниң күүсеттингени дег, Тываның ажыл-ишчилери амгы ап турары социалистиг хүлээлгелерин база чедиишкинниг боттандырар дээрзинге чигзиниг турбас.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле бүдүрүлгелерниң, үлетпүрнүң болгаш транспорттуң коллективтериниң инициативазын деткээн СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалы Тываның ажылчы чоннарының чогаадыкчы көдүрлүүшкүнүн улам хайныктырган.

Ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтериниң мурнунда ам, чаа чыл бүдүүзүнде соңгаарладып болбас улуг сорулгалар туруп турар. 1967 чылдың планныг сорулгаларының, юбилей хүлээлгелериниң күүселдезинде чедир кылдынмаан чүү барыл дээрзин катап-катап көөр херек. Коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын амыдыралга боттандырарынче масса чонну мобилизастаар талазы-биле күрүне эрге-чагыргазының эң-не массалыг звенозу — чер-чер Советтериниң ролю улуг. Советтер, оларның доктаамал комиссиялары кайда-ла идепкейлиг ажылдап, депутаттарның дем-күжүн каттыштырып, мобилизастап турар болдур, ында ажыл-херек чедиишкинниг боор турарын амыдырал бадыткаан. Ажыл-агый, культура тургузуушкунунга чедиишкиннерлиг болганы дээш, Барыын-Хемчикте «Большевик» колхозка СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң турачкаалдыг тугун мөңгези-биле кадагалаар кылдыр тывыскан болгай. Ол таварылга эвес.

Девискээринде ол колхоз турар Эрги-Барлык кодээ Совединиң артельдиң бүгү ажыл-амыдыралынга идепкейлиг киржип, ооң ажыл-агыйжы болгаш өске-даа чедиишкиннериниң соруг кииикчизи апарган. Ында ылаңгыя культура-массалыг ажылдар талазы-биле доктаамал комиссияның ажылын онзалап демдеглээр апаар. Чурттаалга тудугларының болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң, күрүнеге садарының планнарын артель чедиишкинниг күүсеткен.

Бии-Хем райкүүскомунуң садыг талазы-биле доктаамал комиссиязы база эки ажылдыг. Ук комиссияның депутаттары садыг четкилерин калбартырының айтырыгларын көрбүшаан, совет садыгның бедик культуразы дээш демиселди чорудуп турар. Районда бар садыг четкилери бараан саарылгазының планын доктаамал күүседип келген, самчыгдалдар барык чок. Малчыннарның садыг хандырылгазы кол кичээнгейде алдынган. Чүгле бо районда эвес, өске-даа черлерде доктаамал комиссияларның эки дуржулгазын хөйнү чугаалап болур. Ынчалза-даа четпестер чок деп болбас.

Республиканың ажыл-агыйларында кол чыдып каап турар участок—тудуг. Ажылчы чоннар хөй чурттаалга шөлдерин чедир албаан, элээн хөй үлетпүр болгаш культура-амыдырал тудугларының объектилери ажыглалда кирбээн. Хожудаашкыннарның кол чылдагааны олче Советтерде доктаамал комиссияларның кичээнгейи суларап турарында. Чижээлээрге, Кызыл хоорсоветтиң доктаамал комиссиязы тудуг организацияларының ажылынче ханылап кирбейн, тудугнуң темпизиниң оожумнап турарының чылдагаанын илеретпейн турарын канчап черле анаа деп санаарыл?

Хоорайда-даа, кодээде-даа шак мындыг күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрлүүшкүн хайныккан үеде Советтерниң доктаамал комиссияларының ролю эргежок чугула. Юбилейжи 1967 чылдың планныг хүлээлгелерин бүрүн күүседиринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче ажылчы чоннуң калбак массаларын углап баштаары олардан негеттинер.

Социалистиг чарыштың удуртулгазын экижидеринге ам-даа хөй чүүлдер негеттинип турар. Түңнелдерниң тодаргай болуру, моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкиннерни дүүштүрери, дуржулгаларны нептередири чер-чер Советтериниң депутаттарының, доктаамал комиссияларының кол сорулгазы. Организас-массалыг ажылды бедидери, социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин доктаамал контрольга алдынган турары — беш чыл планының чедиишкинниг күүселдезиниң кол үндезини. Доктаамал комиссияларның ажылын идепкейжидери ажыл-агый, культура тургузуушкуннарынга чер-чер Советтериниң ролюн бедидери ол болур.

ГДР-ниң партия-чазак төлээлери Москвадан үнүпкен

Декабрь 12-ниң кежээзинде ГСЧП ТК-ның Бирги секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Вальтер Ульбрихт баштаан Герман Демократтыг Республиканың партия-чазак төлээлери Москвадан үнүпкен.

Төлээлер СЭКП Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың чалаанын ёзугаар албанның найыралчы аян-чоруун кылып, Москвага чоруп турган.

ГДР-ниң болгаш ССРЭ-ниң күрүне туктары-биле шимээн Белорус вокзалынга эргим аалчыларны үдээри-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы К. Т. Мазуров болгаш албанның өске-даа кижилери келген.

(СЭТА).

БЕШ ЧЫЛДЫ— хуусаа бетинде

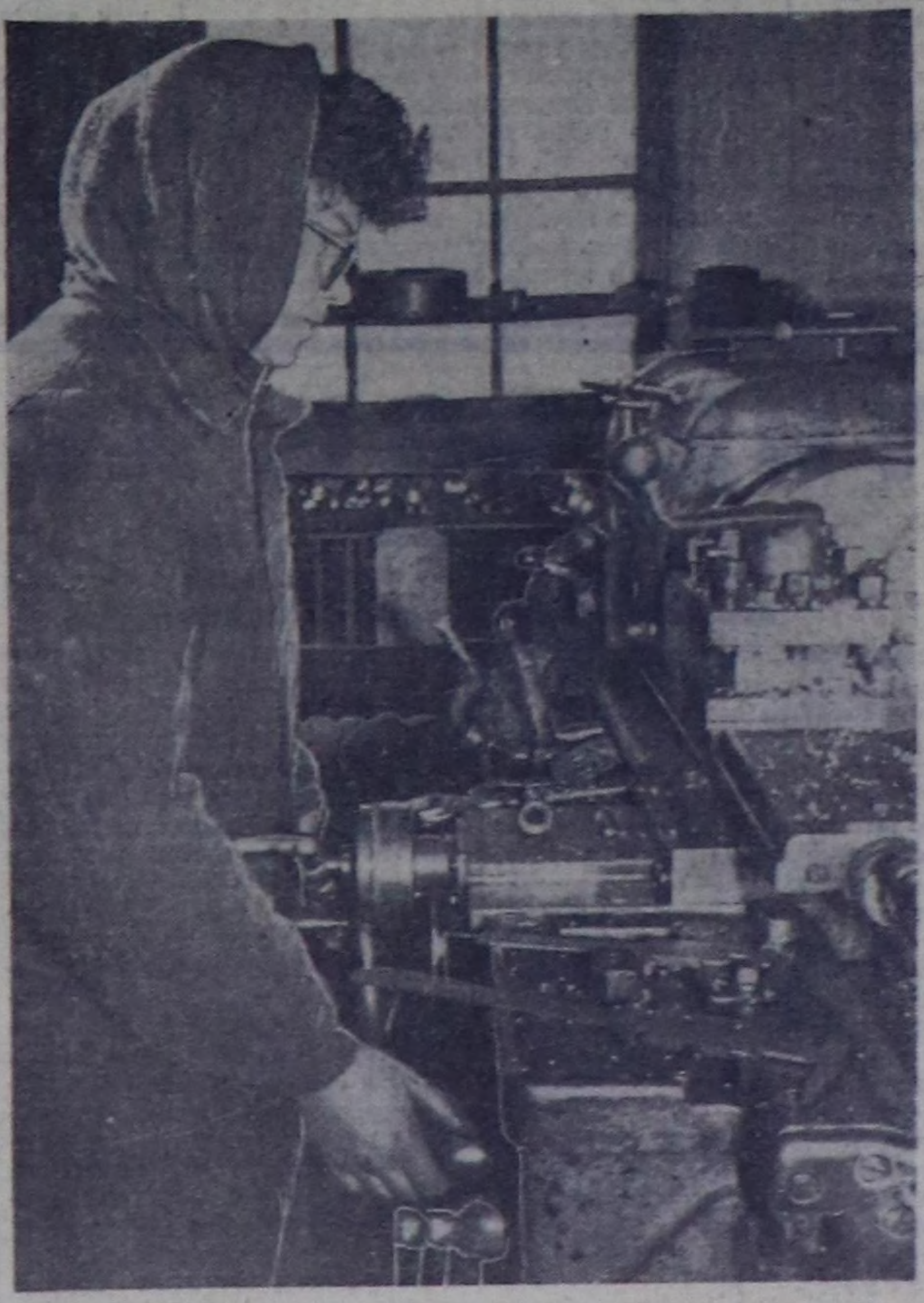

«Найырал» совхозтуң септелге мастерскаязының механизаторлары токарь Анна Горевага чоргаарланырлар, чүге дээрге аңаа кандыг-даа нарын чагыгны кылдыртырга, ол өй-шаанда болгаш эки шынарлыг кылыр кижи.

ЧУРУКТА: А. Горева.

Г. СИРОТИННИН фотозу.

БРИГАДАЛАРНЫҢ ХОЙЖУЛАРЫНДА

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Седен Дембирелович Донгактың удуртканы хойжу бригада «Чыраа-Бажы» совхозтуң бригадалар аразында чарыжының бирги черин алган. Ук бригада бодунга алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткен: 100 хойдан-на 90 хураган алыр дээнин 93 кылдыр күүседип алган. Ынчаарга эш Седен боду чүс хойга онааштыр 106 хураганны алгаш, хойжуларынга хууда үлегер-чижээн көргүскен. Оон ыңай Ондар Кызыл-оол, Куулар Сарба, Монгуш Чүльдүм, Монгуш Таан-оол олар чарышка база-ла мурнакчы болгулаан.

Хойжуларның кыштаглаашкынга белеткели эки болган. Кажаалар болгаш чурттаалга бажыңнары септеттинген. Чаш хураганнар дажыыр инчеектер-даа белен. Ам январь, февраль айларда малдың массалыг оолдаашкыны болур. Хойжулар бо хүннерде кышкы турлагларже мал чеминиң сөөртүлгезин чорудуп турар. Бригада тевүнде мал чеминиң ам ийи айда четчир курлавыры тургустунган.

Графикти мурнай

ИЛЬИНКА. (Телефон-биле). Каа-Хем районда «Тиилелге» колхозтуң механизаторлары техника септелгезиниң дөрткү кварталда графигин мурнай ажылдап турарын ол колхозта партия организациязының секретары **Петр Александрович Фунтиков** бистиң редакцияга дыңнаткан.

Артельдиң механизаторлары ам үеде 4 тракторну, 7 сеялканы, 3 автомашинаны, 3 трактор андазынның болгаш бүгү илиирлерни холдан үндүр септеп доосткан. Ол дээрге септелге чорударының план-графигинден дыка мурнааны болуп турар. Септелгени дүрген темпилиг болгаш эки шынарлыг чорударынга механизаторларның күш-ажылын шын организастааны улуг рольдуг болуп турар.

Септелгени белдирлер аайы-биле чорудар арганы ажыглаан. Ынчангаш мастерскаяда 4 звенону тургускан. Оларның бирээзи техниканы чазып, эптээринде, ийигизи чорудулга кезектерин, үшкүзү соңгу өзектиң кезектерин, дөрткүзү шимчедикчилерни септеп ажылдап турар. Күш-ажылдың организациязының мындыг хевири-биле чергелештир, колхозчу механизаторларның чүткүлдүг ажылдап турарын база демдеглээри чугула. Септелгеде ажылдап турар М. Мусихин, Ф. Портников болгаш өскелер-даа үлүг-норманы хүн бүрү ыракта ажыр күүседип турар. Кылган ажылының эң шынарлыг болуп турарындан электрик-аппаратурщик М. Ханацкий, токарь Г. Борисов олар ылгалып турар.

Чаржып турарларда

Өвүр райпозунуң коллективи Тес-Хем райпозунуң ажылдакчылары-биле социалистиг чарыштыг. Ол чарыштың он бир айлар иштинде түңнелин көөрге, Өвүр районнуң садыг ажылдакчылары дээре түңнелдиг болган. Райпо бараан саарылгазының чыл планын декабрьның 3-те 103,2 хуу күүсеткеш, тес-хемчилерни чарышка ашкан. Өвүржүлер бо чылын ниитизи-биле 1 миллион 787 муң рубль түңнүг бараанны чонга садыглаар тургаш, ам 1 миллион 804 муң рубльдиң бараанын саарган.

Мал хүр

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» колхоз бо чылгы мал кыштагладыышкынынга баш удур хынамчалыг белеткенген болгаш ам ону организастыг чорудуп турар. Моон ужурунда артельдиң малы ам үеде аажок хүр.

Артельдиң малы 58 кезек черде кыштаглап турар. Бүгү малдарга кажаалар четчир болгаш оларның септелге-дерилгезин эки шынарлыг чоруткан. Малчыннар чурттап турар 40 бажыңның септелгезин эки кылган. Бажың бүрүзү штукатуралыг, чугайлаттынган, печкалары эки. Малчыннарның кышкы үеде одаар чүүлүнче кичээнгей салып, ыяшты дужургулээн. Өглерде чурттап турар малчыннарның өглерин чылыглап, септээн.

Бо чылын малга четчир санныг чем суурун тургускан. Ам үеде ооң кыштагларда элээн хөй курлавырларын чедирген болгаш мал чеми сөөртүрү үргүлчүлеп турар. Колхоз баштаар чери Өвүрнүң Дус-Дагже машиналар чоруткаш, 50 тонна дусту экелдирген, ону кыштагларда чедиргилээн.

ДЕТКИВИШААН, ХҮЛЭЭНИП ТУР

Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң Бижиктиг-Хая салбырының малчыннары кышка белеткелдерин организастыг чоруткан, мал чеминиң курлавырын тургузуп, кыштагларның болгаш сүт-бараан фермазының кажааларын бүрүн септеп чылыглап алган, оларга кыш коргунчуг эвес.

Салбыр 6240 баш хоюн чаңгыс хойжу бригадада быжыглааш, тус-тус коданнарда үзүп тургускан, он сес кыштагда кыштаглаан. Бригадир коммунист Саая Норбу-Самбуу кадарчыларның кыштаглаашкынын эки организастаан, кыштаг бүрүзүнүң кажаазын септеп чылыглаан, мал чемин сөөртүп чедирип турар, малдың байдалы амгы үеде эки.

Таңды районнуң ажыл-ишчилериниң кыйгырыгларын чугаалажып көрген хуралынга хойжу бригаданың малчыннары беш чылдың үшкү чылында кылыр ажылын тодарадып, социалистиг хүлээлгелерин алганнар. 1968 чылда чүс төрүүр хойга онааштыр 90 хураганны камгалап албышаан, дүк бүдүрерин бедидер, кадарчы өреге бүрүзү 10 тоннадан куду эвес сигенни белеткеп алырын хойжу бригаданың кадарчылары хүлээнген. Беш чылдың үшкү чылында төрүүр чүс баш хойдан-на 95—95 хураганны өстүрүп, боттарының күжү-биле 12—12 тонна сигенни кезип белеткеп алыр сорулгаларны кадарчылар О. Үндүң, К. Чынаң, К. Баас олар салып алганнар.

Бижиктиг-Хаяның сүт-бараан фермазының коллективиниң юбилейлиг чылда көргүзүглери бедик. Юбилейлиг чылда ферма 750 тонна сүт бүдүрер планын он бир айларның дургузунда 766 тонна кылдыр күүсеткеш, күрүнеге сүт садар чыл планын 105 хуу күүсеткен. Декабрьда 40 тонна сүт саарын ферманың ажылдакчылары хүлээнгеш, чыл төнчүзүнге чедир күрүнеге 25 тонна сүт садар хүлээлге алганнар.

Коммунистиг күш-ажылдың фермазы деп бедик ат эдилээн ферманың саанчыларының он бир айларның дургузунда шудургу ажылдааның демдеглээри өөрүнчүг. Оларның тергиинери бодур: Саара Идам-Сүрүң он бир айларның иштинде бир саар инекке онааштыр 2013 кг, Монгуш Чодураа—1988 кг, Куулар Хажыт—1645 кг сүт сагган. Инектер бызаалап, сүт саалдазы кудулавайн турар, октябрь, ноябрь айларда төрээн 52 инектиң бызаалары бүрүн алдынган, бызаа ажаакчызы С. Күзенең эки ажаап турар.

Бижиктиг-Хаяның сүт-бараан фермазының коллективи бодунуң дуржулгазын, курлавырларын өөренип көргеш, сүттүң ниити чыылдазының беш чыл планын хуусаа бетинде, 1970 чылдың ноябрь 7-де күүседир сорулга салып алган. Беш чыл планын хуусаа бетинде боттандырар дээш бүгү улустуң калбарткан социалистиг чарышка киришкен, бижиктиг- хаажыларның алган социалистиг хүлээлгелериниң күүсеттинер барымдаалары бар.

Х. КЕСТИКЕЙ.

ЭКОНОМИКАЖЕ ХАНЫЛААР

Кызылдың партия ажыл-агый активиниң хуралы

Кызыл хоорайда хандырылга четкизиниң ажылдакчылары СЭКП хооркомунуң хуралдаар залынга партия-ажыл-агый активинге чыглып келгеш, амыдырал, коммунал, садыг болгаш хандырылганың өске-даа хевирлерин экижидер сорулгалар дугайын чугаалашкан. Партияның Кызыл хоорокомунуң секретары эш В. Б. Добромыслов «СЭКП Тыва обкомунуң VI пленумунуң түңнелдери болгаш ажылчы чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле хоорайның партия организациязының сорулгалары» деп илеткелди кылган.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларында «Бүгү чүвени кижиге, ооң чаагай чорууңга» деп принципти улам ыңай боттандырарының сорулгаларын айыткан. Ынчангаш бо талазы-биле сөөлгү чылдарда боттуг хемчеглерни Коммунистиг партия, Совет чазак ап чоруткан. Ооң тодаргай чижектерин бистиң Тыва АССР-де амыдырал хандырылгазының албаның хөгжүлдезинден көрүп болур. Амгы үеде республикада ол ажылдар улус ажыл-агыйының тускай адыры кылдыр сайзыраан.

Кызылга сөөлгү ийи чылда амыдырал хандырылгазының үш комбинады ажыттынган. Ол бүдүрүлгелерниң бөгүнге чедир ажыл-ижинге доктаап, ында четпестерни дарый чайладып ап болурунуң аргаларын илеткелчи демдеглээн. Ылаңгыя эш Добромыслов бүдүрүлге черинин ажылын мынчага дээр чүгле ниити продукция белеткээниниң көргүзүүн барымдаалап, үнелеп турарының четпезин шүгүмчүлээн. Ооң уламындан амыдырал хандырылга комбинаттарында экономикаже ханылавайн, дериг-херекселдерни долу ажаарынче, бүдүрүлге шөлүн алгыдар ийикпе ийи ээлчеглиг ажылды организастаар хемчегже кичээнгей салбайн турар.

Соок дүшкени-биле холбаштыр амыдырал, коммунал, пассажир хандырылгазының ажылы чоннуң негелделерин ыраңта чедир күүсетпейн турар. Кызылда хеп чуур черниң ажык-дузазын чурттакчылар көөрүн дарый чедип алыры, чунар-бажыңнарның, автобус шимчээшкининиң ажылдаарының графигин чоңга таарымчалыг болур кылдыр тургузуп, ону сагыыры чугула.

Ажыл-херекти үениң негелдезинге дүүштүр эде тургузарынга шиитпирлиг рольду хамыкты мурнай коммунистер ойнаарын эш Добромыслов илеткелинге айыткан.

Хандырылга ажылын экижидериниң аргаларының, кичээнгей салбайн турар айтырыгларның дугайында санал берген эштер байдалды партийжи принципиалдыг ёзу-биле анализтеп чугаалааннар.

Чамдык кызылчылар болгаш хоорай чоогунуң чурттакчылары хөмүрдаш алыр талоннарны шагда-ла садып алганнар. Ынчаарга хоорайның одаар чүүлдер сайгарар конторазы транспорт чогундан чагыгларны күүседип шыдаваан. Ол дугайында эш Тюнин (начальник) чугаалаан. Бо талазы-биле сөөлгү үеде элээн хемчеглерни алган. Ынчангаш транспорт биле хандырылга чурумчуур ужурлуг. Бир эвес одаар чүүлдер сайгарар организацияның удуртукчулары мындыг берге үе келирин манавайн, чайын шимчеңгир ажылдаан болза, амгы дег байдал тургустунмас болбайн канчаар.

Кызылдың амыдырал хандырылга комбинадының директору эш Бархатов коллектив юбилейлиг чылда көдүрлүүшкүннүг ажылдап, планны болгаш социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседип келген бригадаларның, тус-тус ажылчыннарның чедиишкиннеринге доктааган. Хеп быжыкчылары эштер Кураева, Золотухинага удурткан херээженнерге платье даараар 26-гы кварталда болгаш базаар шөлүнде бригадаларның кежигүннери чагыгларны өй-шаанда, эки шынарлыг кылып, чоннуң хүндүткелин чаалап алган.

Хоорайның ажыл-ишчилери амыдырал хандырылгазының ажык-дузазының бүгү хевирлерин ап шыдавайн турарында кол буруу комбинаттың бодунга хамааржыр. Ынчалза-даа материал-техниктиг хандырылга органнары чагыгларны айыткан хуусаазын барымдаалавайн күүседип, чылдың баштайгы кварталдарында келир ужурлуг кевектерни, материалдарны чүгле дөрткү кварталда хары угда әккеп турарын эш Бархатов шүгүмчүлээн. Ол ышкаш Амыдырал хандырылга министерствозунуң план килдизи (начальниги эш Петрик) бүдүрүлгелерниң планнаашкынын четпес организастап турарындан ол ажыл кызылчыларда база кошкак дээрзин директор демдеглээн.

Даараныылга комбинадында партия организациязының секретары эш Майорова бодунуң саналынга амыдырал хандырылга комбинадының хеп даараар цехтериниң ажылын анализтээн. Даараныылга комбинадының бөлүк ажылдакчылары боттарының бүдүрүлгезинге төрелдешкек коллективтиң байдалын өөренип көрген. Оларның кылган түңнели — ажылдың экономиктиг анализин барык чорутпайн турары болур. Машина, станоктарның, чиг-эттиң, материалдарның, күш-ажылдың курлавырларының ажыглалы ыракта четпес организастаттынганын эш Майорова шүгүмчүлээн. Дериг-херекселдерни чүгле 40 хуу хире ажыглап, ажыл төлевириниң депшилгелиг хевиринче шилчивейн турары дээрге хөлчок чыдып калган чүүлдер-дир. Амгы үеде, шалыңны үе барымдаалап шаңнал тыпсып болур системаже шилчири чугула. Ынчалза-даа ательелерде амгы нормалар, планнаашкын ол методту ажыглаарынга дүүшпейн турар. Даараныкчыларга планны квартал дургузунда бир катап онаагаш, оон күүседдезин ниити продукция бүдүргениниң хемчээлин бөдүүнчүдүп үндүрер арга-биле хынап турарын эш Майорова багай деп саналдаан. Чоннуң чагыы сезон хевирлиг болгай. Ындыг төлээде даараныр ательелер деӊ-дески ажылдаан турарын чедип алыры чугула. А ону бодунуң материалдары-биле тускай модельдерни ёзугаар хептерни даараш, садарын организастаар болза боттандырып болур.

Чунар-бажың, хеп чуур комбинаттың директору эш Сизых № 7 чунар-бажың чанында чурттакчылар идик-хевин боттары чуп ап болур пунктуну ажытканын чугаалаан. Аңаа хеп кургадыр тургузулганы алгаш, тургузарынга чогуур организациялар дузалажырын ол негээн.

Быжыкчы эш Кураева ортаакы звенонуң кадрларын өөредир курстарны ажыдары чугула деп саналдаан.

Ниитиниң чемненилге конторазының начальниги эш Крайнюкова тудуг организациялары чаа столовая (автовокзал чоогунда) тудуун озалдадып, септелгени база оожум темп-биле чорудуп турарын, ол талазы-биле «Кызыл тудуг» эргелелин болгаш Амыдырал хандырылга министерствозун шүгүмчүлээн.

«Кызыл садыгның» директорунуң оралакчызы эш Куличенко ол коллектив юбилейлиг чылдың бараан саарар планын күүседириниң кырында келгенин медеглээн. Садыг хандырылгазында чамдык ховар бараанннарны элбектидер хемчеглерни алыр сорулга тургустунган. Садыг организацияларын таарымчалыг тургузары чугула деп эш Куличенко саналдаан. Ол ышкаш хоорайның амыдырал хандырылга комбинады гарантиялыг садар, нарын техниканы кылып турар организациялар-биле харылзажып, оон артык кезектер алырының хуусаазын кыскаладыр херек.

Хоорайның харылзаа шугумунуң ажылын экижидер хемчеглер дугайын эш Медведев, санитар-эпидемиология станциязының кол эмчизи эш Меткина, чазаныкчы эш Голубцов олар база хуралга санал берип, коллективтеринде ажыл-херектиң дугайын чугаалааннар.

Хурал найысылалдың чурттакчыларының амыдырал хандырылгазын экижидериниң хемчеглерин айыткан доктаалды хүлээп алган.

М. ДУЛУШ.

«Өөк» совхозтуң бир хойжу бригадазында могаг-шылаг чок ажылгыр кыс Ооржак Чечек ийи чыл ажыр сакманщиктеп ажылдап турар. Хой оолдаашкыны эгелей бээрге, Чечек чаш хураганнарны камныг, ээлдек хүлээп ап, хүн бүрүде эки чемгерип, доруктурар. А хураганнары улгадып, хойлар кылдыр өге бээрге, орлан кыс капшагай аъдын мунупкаш, кадарып чоруптар.

Бо бөдүүн ишчини бригаданың коллективи мактаар болгаш аңаа чоргаарланыр, чүге дээрге сакманщиктиң-даа, хойжунуң-даа ажылы дөмей-ле буянныг болгай: ниитиниң малының баш санын немей өстүрер.

ЧУРУКТА: Сакманщик О. Чечек.

Ш. СЕДЕН-ООЛДУҢ фотозу.

АҢАА КЫШ КОРГУНЧУГ ЭВЕС

Кыш мал ажылынга эң берге үе дижир бис. Ынчалза-даа чүгле чылдың соок харлыг үези болганы-биле мал ажылынга ыяап-ла когарал чедирер берге үе болур дээр болза, ол шын эвес. Ажыл-агый-даа, тус-тус малчыннар-даа малга четчир чемнерни белеткеп, кажаа-хорааны ыяк белеткеп алыр болза, кыш девиденчиг болбас, ону мал ажылынга бичии-даа хорамча чок эрттирип болур. Бо дугайын мурнакчы малчыннарның чижээ көргүзүп турар.

Ындыгларның бирээзинге бистиң «Большевик» колхозтуң хойжузу Ховалыг Даваалаңович Доржу хамааржыр. Ооң малдаан малы кыштан бергедээн, когаралдыг болган деп чүвени кижи дыңнап көрбээн.

Бо чылдың кыштаглаашкынынга ол канчаар белеткенгенин ап көрээлиңер. Ховалыг Доржунуң өг-бүлези 10 тонна сигенни кезип белеткээш кыштаанда чедирип алган, үш тонна зелёнканы база чедирип алган. Хой кажаазын эки чылыглаан болгаш курган одекти үш тонна чедир бөлүп алган. Хой суггарар, чемгерер ийи оңгачаны боду чазап, бир улуг сегини, хураганга улуг, биче ийи кажааны тудуп алган. Дүс болгаш концентраттар база бар.

Бодунуң бажыңы кандыгыл? Бажыңының иштин штукатуралап, чугайлааш, шалазын будуп алган.

«Кежээниң мурнунга берге турбас» деп, чоннуң үлегер чугаазы бар болгай. Ховалыг Даваалановичиге кыш девиденчиг эвес деп шуут чугаалаарының барымдаазы бар-дыр.

Ындыг ажыл-агыйжы чорукка чамдык малчыннар өөренир болза чогуур. Малының чемин, өдек-кыштаан, чурттаар бажыңын баш удур боду белеткевес, кылза-даа чүгле ужу-кыдыынга хол дээп каар кижилер бистиң малчыннарның аразында чок эвес болгай. Ындыгларга кыш девиденчиг болбайн канчаарыл.

Х. Доржу хой ажылынга кирериниң мурнунда колхозтуң чылгызын тос чыл дургузунда малдап, чыл бүрү хой кулуннарны ап, өстүрүп келген.

Беш чылдың үшкү чылы — 1968 чылда хойжунуң хүлээлгези мындыг: торүүр 100 хойга онаашты 100 хураганны, хой бүрүзүнден 2,2 кг дүктү алыр. Ам ооң коданында баштайгы хураганнар он ажа берген. Шемиде Чаңгыс-Хадыңның мээстеринде ажыл-ишчи хойжунуң кодан хою хүр кыштаглап турар.

Х. АРАКЧАА.

Чөөн-Хемчик район.

Специалист чугаалап тур

КАРТОФЕЛЬ, ООҢ ААРЫГЛАРЫ

Картофельдиң дүк сыптаар, долгандыр ирир, кургап, едүп ирир аарыглары ооң дүжүдүн дыка чавызадыр. Картофельдиң боржаалаар аарыглары ооң үрезинге болгаш аъш-чемге ажыглаар шынарларын дыка баксырадыр.

Картофельди складтарга шыгжап турар үеде, ооң бодунга чемиштиг бүдүмелдер чыглып өзери соксаар, аажок кургап эгелээр болгаш курлавыр (чигир болгаш крахмал) бүдүмелдер сайгарлып эгелээр, ынчангаш ооң организминиң хоралыг аарыгларга удур туруштуу кудулаар. Хоралыг микробтар картофельдиң иштинче кирип, ону иридип эгелээр. Картофельди шыгжаан кадагалаарының негелделерин хажыдып турар болза, хоралыг микробтар улам көвүдээр болгаш ооң ирип үрелири улам көвүдээр. Картофельдиң шынарын баксырадыр хоралыг микробтар хөй кезиинде-ле ону казып ап турган, ооң довураан, богун эки арыглап аштаваанындан, ону кургатпааанындан болур. Хоралыг аарыгларның өскүдүкчүлери эрткен чылдарда картофель шыгжап турган складтарның иштинге арттылаан ирик дүдүк, беге картофель артынчыларындан база тыптыр болгаш олар ол складтарга урган чаа картофельге кончуг дүрген өзүп көвүдээр.

Бии-Хем районнуң элээн каш ажыл-агыйларынга чоруткан картофель хыналдазы, ону шыгжаарының мурнунда картофельдиң өңү карарар аарыг-биле дыка күштүг аарып турарын тодараткан. Борбак картофельди чара кезипкеш, бо аарыгның халдавырлыг аар уржуктарын кончуг тодазы-биле көрүп болур. Ынчаар аараан картофельдиң иштти, ылаңгыя дамырлар чоогу кара-хүрең өңнүг апарган болур. Ындыг картофель борбааны сы тударга безин ириңнелчек сүүк чүүл үнмес, кадыгланы берген болур. Ол аарыг картофельдиң иштти өлүп, дүдүп эгелээнинден болур.

Бо чергелиг аарыглар картофельдиң сывы эрте доңат-соокка алыскаш өлүп, үнүштүң дүдүп онуп эгелээнинден болур. Ол аарыг-биле «Кызыл тараачын» колхозтуң 25 тонна үрезининиң 81,5, «Искра» колхозтуң 40 тонна үрезининиң 35 хуузу аараан болган. Картофельди шыгжап турар үеде бо аарыг намдай бээр, ынчалза-даа ооң бараанныг шынары кудулаан болур.

Картофельди шыгжап азы кадагалап турар үеде суг дүдүк аарыы улуг когаралды чедирер. Ол аарыг картофельди казып ап турар үеде-ле тода билдинип келир болгаш шыгжап турар үеде улам күштелир. Аараан картофельдиң даштынга кара-хүрең болгаш дас-кара өңнүг төгерик черлер тыптып келир, удаваанда бүгү картофель борбаа дүдүк апаар болгаш чыдый бээр. Бо аарыгның тарап нептерээринге, картофельди шыгжаан склад иштиниң өл-шык байдалы, ону агаарлатпазы дыка улуг салдарлыг. Казып турар үеде чара кезип, чуура бастырып, донуруп каапкан картофель аажок дүрген үреличел болур. Бо аарыг-биле «Хадың» колхозтуң болгаш «Өөк» совхозтуң шыгжаан картофелиниң 4 хуузу аараан болган. «Хадың» колхоз картофелиниң чара кезип, чуура базып каапкан черлерин ылгап каапкарга, бо аарыг намдаан.

Ол хыналда үезинде бо аарыглардан аңгыда, картофельдиң боржаа аарыы аажок нептерээнин тодараткан. Моон-биле «Кызыл тараачын» колхозтуң картофелиниң 37, «Искраның»—24, «Хадыңның»—9, «Өөк» совхозтуң—76 хуузу аараан болган. Ук аарыгның микробтары хөрзүнде бар болгаш картофель борбакталып эгелээри билек аңаа халдап эгелээр, хөрзүнге база картофель үрезини дамчыштыр тарап нептерээр. Боржаа-биле аарып эгелээн картофель тиглеңгилей бээр болгаш аңаа сугландыгылыг черлер тыптып келир, ол черлер сөөлзүреди дүдүк апаар. Ол аарыгның өскүүрүнге аарыг үрезинни солувайн чылдың-на олуртуру болгаш картофель олуртур шөлге ирип бээн өдекти төгери салдарлыг болурун билири чугула. Боржаа аарыы ындыг-ла улуг когаралды чедирип шыдавас-даа болза, картофельдиң чемгир шынарларын дыка кудулаадыр болгаш шыгжагга үр чыттырарга, үрелирин болдурар.

Боржаа-биле демиселге көдээ ажыл-агый культураларының тарылга ээлчештирилгезин шыңгыы сагыыры чугула. Бо аарыг тыптып болур шөлдерге чедир ирип бээн өдекти тарады төкпези чугула. Ындыг шөлге чүгле каң-кадык үрезиннерни олуртур ийикпе, оларны гранозан-биле бир литр сугга-ла 1,5 грамм хоран онаажыр кылдыр холаан ээзилдириг-биле (5—10 минута иштинде хорааннаар).

Картофельди шыгжап турар үеде ооң аарыглары-биле демисел. Кышкы үеде картофель шыгжаар складтың иштинге температураны доктаамал хынап турар термометр тургузар болгаш аңаа температура 1—3 градус чылыг бөлур ужурлуг. Бо негелдени «Искра» колхозтуң удуртукчулары амдыгаа чедир сагывайн турар. Ол складка санитар чурумун шыңгыы сагыза чогуур: аарыг картофельдерни үр чыттырбайн дораан аңгылаар, а картофель 8—10 хуу чедир аарый берген болза, ооң шуптузун арыглаар. Ону ынчаар аңгылап тургаш, кадык картофельге ыяш хүлү (бир тонна картофельге-ле 7—8 кг хүл онаажыр кылдыр) холуур. Ол чүге дузалыгыл? Халдавырлыг аарыгларны болдурбазынга (щёлочная среда тургузар) дузалаар. Оон аңгыда, ыяш хүлүнде үнүштүң амыдыраарынга эргежок чугула калийлиг дустар кончуг хөй болур.

Картофельди шыгжаарының болгаш ону тарып олуртурунга белеткээриниң бүгү негелделерин сагып тургаш, чүгле ынчаарда картофельдиң бедик дүжүдүн ап болур. Ынчангаш картофельдиң бүгү чемгир шынарларын хевээр арттырып, ону эки кадагалаары бүгү ногаажыларның болгаш ажыл-агый удуртукчуларының сорулгазы болур.

Н. КОШКАРОВА,
үнүш камгалалының Бии-Хем
отрядының улуг агроному.

Сеткил ханган демдеглелдер

Тыва АССР-ниң чер ажылдакчылары юбилейлиг чылда улуг күш-ажылчы тиилелгени чедип алган. Улуг Октябрьның 50 чылынга телептиг ужуражыр дээш демисешпишаан, олар бо чылын тараа культураларының эки дүжүдүн естүрүп алгаш, ажаап алыышкынны организастыг чорудуп, күрүнеге тараа садар планын ажыр күүсеткеннер.

Тываның тараажыларының бо күш-ажылчы тиилелгезин ССРЭ-ниң улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинде «Тараа» деп павильонда тускай стенд кылдыр кергүскен.

Аңаа барган кижилер Тыва АССР-ниң колхозтары болгаш совхозтары Төрээн чурттуң шыгжамырынга 132 муң тонна ажыг тарааны урган деп чүвени оон таныжып алыр. Республиканың эң дээре тараажыларының — Совет эрге-чагырганың 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың тиилекчилериниң фото-чуруктарын ында база кергүскен. Хей санныг экскурсантылар болгаш аңаа келгеннер база даштыкы чурттардан келген аалчылар ол чаа кергүзүгнү сонуургап таныжып турарлар. Чамдык кижилер ооң-биле таныжкан соонда бижимел дептеринге санал-оналын янзы-бүрү дылдарга бижип каап турарлар. Ынчалза-даа оларның утказы чаңгыс — Тываның тараажыларының чедиишкиннерин еерүп мактаан болур. Бир чижек, Красноярск крайның экскурсант-тараажылары мынча деп бижээн: «Тараа» павильоннуң юбилейжи кергүзүглерин улуг сонуургап таныштывыс. Ынчаарга Тыва АССР-ниң тараажыларының алдарлыг ажыл-херектериниң дугайын чугаалап турар стенд бистиң кичээнгейивисти онза хандытты. Бистиң кожавыстың чедиишкини чүгле бистерни эвес, харын бүгү совет кижилерни еертүп турар. Күрүнеге тараа садар планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткеш, Тываның ажыл-ишчилери бистиң чуртувуска коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга боттарының салыышкынын кииргеннер. Орденниг Тываның тараажыларының чедиишкинин сеткил ханып демдеглевишаан, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң теегүлүг шиитпирлерин күүседири дээш демиселге чаа-чаа, моон-даа улуг чедиишкиннерлиг болурун күзедивис. Тывалар, эр-хейлер, шак ынчаар уламчылаңар!»

М. ЛАРЬКИН,
делгелгениң улуг
тайылбырлакчызы.

СОВЕТ КҮРҮНЕ, ООҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИ

Пропагандистерге дузаламчы

Улуг Октябрь, бистиң чуртувуска пролетариат диктатуразын бадыткап тургускаш, күрүнениң чаа дээди хевирин — Совет социалистиг күрүнени, демократияның чаа хевирин — ажылчы чоннарга демократияны тургускан.

Делегейде бирги социалистиг күрүнени организастааны болза Россияның ажылчын аңгызының, ооң ленинчи партиязының чижеглээр чүве чок эрес-маадырлыг чоруу болган.

I.

Социалистиг күрүне чүгле революцияның түңнелинде (революция тайбың-даа, тайбың эвес-даа тиилээнинден хамаарылга чокка тыптып кээп болур) эрге-чагырганы чүгле ажылчын аңгыга баштаткан ажылчы чоннарның холунга шилчидип бээр дугайында бодунуң кол болгаш бирги чергениң сорулгазын шиитпирлээр дээрзин Октябрьның дуржулгазы бадыткаан. Социалистиг күрүне чүгле эрги, буржуаз күрүне аппарадын үрээш, ону чаа эрге-чагырганың — пролетариат диктатуразының аппарады-биле солаан соонда тыптып келир деп чүвени Октябрьның дуржулгазы бүзүрелдиг көргүскен. Ындыг эрге-чагырганың токтааттынып тургустунары ийи-таңгыс кижилерниң сүзели эвес, харын төөгү талазы-биле эргежок чугула болгаш чайлаш чок чорук болур. «Бурунгаар, тодаргайлаарга, коммунизмче хөгжүлде пролетариаттың диктатуразын дамчыштыр чоруттунар, оон өскээр чоруттунмас, чүге дээрге, мөлчүкчү-капиталистерниң **удурланыышкынын өске кым-даа сый шаап шыдавас,** оон өске оруктап болбас» — деп, В. И. Ленин бижээн. Пролетариат диктатуразының ол революсчу күчүлели чүгле мөлчүкчүлерге, оларның удурланыышкыннарынга хамаарышканын Совет күрүнениң бүгү төөгүзү көргүскен.

Пролетаржы күрүнениң бүгү ажыл-чорудулгазының кол утка-шынары тургузудулгада, мөлчүгделден хостуг кижилерниң кады ажылдажылгазынга үндезилеттинген ниитилелди тургузарында болуп турар. Пролетариат диктатуразының күрүнези социализм тургузуушкунунуң кол чепсээ.

Социализм тургузуушкунун пролетариат чааскаан эвес, харын өлче тараачын чоннуң хөй массаларын болгаш ажылчы чоннуң өске-даа кезектерин киириштирип, оларның идепкейин болгаш бот медерелин өттуруп турар. Моон ужурундан пролетариат диктатуразының күрүнези эң калбак демократия, чоннуң канчаар-даа аажок хөй кезииниң, бүгү ажылчы чоннарның демократиязы болуп турар. Оон-биле чергелештир совет демократизм социалистиг революцияның мурнунда туруп турган демократияның конституция, улустуң бүрүн эргелери, хамаатыларның эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң деӊ эргези, күрүне органнарының болгаш албан-дужаалдыг кижилерниң соңгулдалыг болуру, амы-боттуң хостуу, чүлүүр чүлүлгезиниң хостуу, референдум болгаш өскелерниң-даа эң долузу-биле ажыглап, оларның ылаптыг магадылалдарын тургузуп турар. Үе-шагдан бээр туруп келген чанчылчаан демократтыг хевирни улам сайзыратпышаан, совет демократия күрүнениң болгаш ниитилелдиң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга массаларның киржилериниң мурнунда көстүп көрбээн чаа хевирлерин амыдыралче идип үндүрген.

Совет күрүнениң туруп келгениниң баштайгы хүннеринден бээр ооң алыс утка-шынарын илередип турган калбак демократизм оон дараазындагы хөгжүлдезин, ооң кол уун тодараткан. Пролетариат диктатуразының күрүнези — ол дээрге эң долу болгаш эң калбак демократияже хөгжүп орар ындыг политиктиг тургузуг болур. Ол чорук мөлчүкчү аңгыларны узуткааны-биле аңгыларның мессилдежиишкини читкени-биле база ниитилелдиң идей-политиктиг чаңгыс эви тургустунары-биле чүгле социализмниң тиилээниниң соонда болдунар аргалыг болган.

II.

Социализмниң тиилээни Совет күрүнениң ажыл-чорудулгазының утка-шынарында болгаш характер байдалында улуг өскерлиишкиннерни болдурган. Оларның кол-колу чүдел дизе, Совет күрүне, капитализмден социализмче шилчилге үезинде күрүне эргежок чугулазындан ынчаар туруп турганы ышкаш, чаңгыс аңгының — ажылчын аңгының политиктиг тергиилелиниң чепсээ эвес апарган.

Ол-даа билдингир. Социализмниң тиилээни-биле ажылчын аңгының политиктиг тергиилелин оларже боттандырар ужурлуг турган аңгы күштери долузу-биле читкен. Бодунуң ажыл-чорудулгазынга ниитилелдиң бүгү аңгыларынга болгаш социал бөлүктеринге, бүгү улуска даянып арганы алган күрүнениң социал сууру аажок калбарган. **«Пролетариат диктатуразының күрүнези социализмниң тиилээни-биле ажылчын аңгының удуртукчу ролюнуң үезинде бүгү улустуң политиктиг организациязы болу берген»** — деп, Октябрьның 50 чыл оюнга Тезистеринде СЭКП ТК демдеглээн.

Совет күрүнениң шинчи байдалында бо үндезин өскерлиишкин Советтерниң VIII-ки Онза Улуг хуралынга 1936 чылдың декабрь 5-те хүлээп алдынган ССРЭ-ниң Конституциязынга илереттинген. Социализмниң тиилээниниң хоойлу ёзугаар быжыглавышаан, Конституция ССРЭ-ниң ниитилел болгаш күрүне организациязының социалистиг үндезиннерин бадылаан. Бүгү улустуң политиктиг организациязы болур Совет күрүнениң чаа шинчи демдектери конституцияның хөй-хөй чүүлдеринде илереттинген. Социалистиг күрүнениң экономиктиг үндезини болза ажыл-агыйның социалистиг системазы болгаш бүдүрүлгениң чепсек-херекселдеринге социалистиг өнчү болурун Конституцияда дүрүмчүткен.

Ийи найыралдыг аңгылардан — ажылчын аңгыдан болгаш тараачыннардан база оларның-биле тудуш харылзашкан күш-ажылчы интеллигенциядан тургустунган совет ниитилелдиң чаа аңгы тургузуун Конституция база дүрүмчүлүп быжыглаан. Мөлчүкчү аңгылар чок болуп турар ниитилелдиң мындыг аңгы тургузуу чуртта аңгыларның деңзигүүр байдалын үндезини-биле өскерткен.

Социализмниң тиилелгези-биле чергелештир Совет күрүнениң шинчи байдалының өскерилгени ажылчыннар, тараачыннар болгаш кызыл шериглер депутаттарының Советтерин **ажылчы чоннар депутаттарының Советтери** кылдыр чаартканындан база илерээн. Ол чорук бүгү ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын болгаш тура соруун илередип турар Советтерниң алыс шинчи байдалында болган ханы иштики болуушкунну илередип турар.

Күрүне эрге-чагыргазының органнарының ындыг шинчи байдалынга 1936 чылда ССРЭ Конституциязының доктаадып тургусканы соңгулда системазы база дүүшкен. Шилчилге үезинде туруп турган соңгулда эргезиниң принциптери чаа, шуут демократтыг соңгулда принциптери-биле солуттунган. Эрге-чагырга органнарынга чажыт бадылаашкынныг, дорт, деӊ болгаш бүгү-ниити соңгулдалыг системаны киирргеш, Конституция болза аңгы талазы-биле бүгү кызыгаарлаашкыннарны солааш, хамаатыларның политиктиг эргелерин болгаш хосталгаларын калбарткан.

Ынчалза-даа Совет күрүне ынчанна, 1936 чылда-ла долузу-биле бүгү улустуң политиктиг организациязы апарган дээр болза шын эвес апаар. Чүге дээрге социализмниң тиилээниниң соонда социалистиг күрүнеге пролетариат диктатуразының чамдык чүүлдери кезек үеде артып турган. Дайын мурнунда бүгү үеде улустуң эрге-чагыргазының Конституцияда көрдүнген чаа органнарын хевирлеп тургузарынга элээн үе негеттинип турганын чугаалаарга-ла четчир. 1937 чылда ССРЭ-ниң Дээди Совети бадыткаттынып тургустунган. 1938 чылда — эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтери бадыткаттынып тургустунган. 1939 чылдың төнчүзүнде чер-чер Советтеринге соңгулдалар болган. Күрүне эрге-чагыргазының чаа органнары болгаш оларның тургусканы күрүне эргелелиниң аппарады бодунуң ажылының арга-хевирин бүгү улустуң демократиязының байдалынга таарыштыр эде тургузуп алырынга база үе негеттинип турган.

Оон кадында бүгү улустуң күрүнезиниң тургустунарының чорудулгазы империалистерниң биске дөгеп келген аар-берге дайыны-биле холбаштыр база нарыыдаан. Дайынның байдалдары демократияны чамдык тала-биле кызыгаарлаарын база негеп келген. Күрүнеде эрге-чагырганың бүгү, бүрүн эргелери онза органның — Камгалалдың Күрүне Комитединиң (ККК) холунга мөөңнеттинген турган.

Дайын социалистиг тургузугнуң быжыының шыңгыы шенелдези, социалистиг күрүнениң бүгү улусчу шинчи байдалын тодараткан принциптерниң амыдыралдыының кадыгдошкун хыналдазы болган. Делегейниң ийиги дайынынга Совет Эвилелиниң болгаш ооң Чепсектиг Күштериниң тиилелгези социалистиг ниитилелдиң алыс бүдүжүнде, ооң күрүне тургузуунуң шинчи-байдалында салдынган турганы тода-дыр.

ГРАФИКТИ ШЫҢГЫЫ САГЫЫР

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларында янзы-бүрү марканың 200 ажыг тракторлары бар. Ол дээрге бүгү хову болгаш ажыл-агый ажылдарын күүседип шыдаар техниктиг улуг күш болур. Тракторлар, автомашиналар кышкы үеде-даа мал ажылының фермаларынче мал чемнерин болгаш өске-даа чүүлдерни сөөртүп, дириг тыртар күштерни солуп турар болгай. Ылаңгыя часкы хүннер келирге, тракторлар онза черни ээлээр апаарлар. Оларның туруушкун чок идегелдиг ажылындан часкы хову ажылдарының темпизи болгаш шынары хамааржыр.

Моон ужурунда күскү ажаап алыышкын доостуру билек часка белеткелди улаштыр эгелээр дээри ол. Ындыг турбуже «Сельхозтехниканың» Каа-Хем салбырында (эргелекчизи эш Дмитриев) бо доктааттынган бөдүүн негелдени билип чадап турары элдептиг. Районнуң ажыл-агыйларында октябрь, ноябрь айларда 22 трактор септеттинген. Бир эвес хуу-биле алыр болза, байдал ындыг кончуг багай эвес кылдыр көстүр, а сагышка четпес чүве чүл дизе, ол 22 тракторну салбырның мастерскаязынга эвес, колхозтарның боттарының дерилгези четпес мастерскаяларынга септээни болур.

«Сельхозтехника» салбырында парторганизация секретары эш К. Андреев-биле болгаш колхозтарның механиктери-биле база салбырда тракторлар септелгезинде ажылдап турар кижилер-биле чугаалашкан мен.

Септелге ажылдарының фондузу эвээш болганындан бисте ажылчын күжү дыка чедишпейн турар деп, эш Андреев медегледи. Шынап-ла ында ажылчыннар эвээш. Бо чылдың ийиги кварталында 35 ажылчын ажылдаар деп планнаан болза, чүгле 26 кижи ажылдаан, ооң мурнунда айларда оон-даа эвээш. Май айда 11 муң рубльдиң ниити продукциязын бүдүрүп үндүрер деп планнаан болза, ол чүгле 7 муң рубль кылдыр күүсеттинген.

Бүдүрүлге планын күүсединге ажылчын күжүнүң чедишпези салдарлыг болуру шын-на. Ынчалза-даа салбырның мастерскаяларынга ажылга чүгле ол шаптыктавайн турар. Майдан июльга чедир ай бүрүзүнде үш тракторну септээр планныг тургаш, чүгле чаңгыстап септеп ап турган, а октябрьда база чаңгысты септээш, ноябрьда куруг болган.

Ам үеде септелгениң эң оожум чоруп турары септекчилер четпезинде эвес, харын колхозтар болгаш совхозтар механизаторларны «Сельхозтехника» салбырынче командировкалап чорудуп турар. Хамык ужур септекчилерниң ажылын кошкак организастап, септелгениң шынары дээш шыңгыы демисел чорутпайн турарында. Мында кезектер аайы-биле септээр арганы ажыглап турар деп чугаалажып турза-даа, ынчаар септээн белен трактор үнмейн турар. Контролёр механиктен аңгыда, боттарының контролюн база боттандырып турар деп чугаа база бар. Ынчалза-даа септеп үндүрген трактор хөй четпестерлиг болгулаар. Ынчангаш тракторну катап септээр ужурга таваржып турар.

Маңаа хөй фактыларны көргүзүп болур. Октябрьда «Кызыл тук» колхозтуң чаңгыс тракторун септеп үндүрген. Колхозтуң суурунга ол арай боорда чедип келген, ону катап септээр деп акт тургускан. Чайын «Бурунгаар» совхозтуң ДТ-54 тракторун септээн. Шөлге ооң шимчедикчизин солуур деп акт тургустунган. Ол трактор-биле совхозтуң шөлдеринге сезон дургузунда чүгле 66 гектарны (чымчак аңдарылгага шилчидерге) ажылдап кылган. «Кызыл тук» колхозтуң № 13 ДТ-54 тракторунуң сөөлгү өзээнин картерин септээн, а сөөлүнде чүү болганыл дизе, ол ажыглаттынмас болганындан ону солуур апарган. Ол-ла колхозтуң бир тракторунуң чамдык кезектерин база солуур болган.

Шак мындыг төнчүзү чок чорук үргүлчүлеп турар. Катап септээр чорук ажылчыннарның шак-үезин болгаш немелде акша-хөреңгини чарыгдаар дээрзи билдингир болгай. Бир эвес ажылчын мындыг түңнел чок ажылдаар чүве болза, ону ажылга тудары берге. Септелге талазы-биле хоочун мастер Иван Владышниковтуң оон санажып үнгеш, одакчы болуп ажылдай бергени анаа таварылга эвес.

Мастерскаяның демир чондурар цехинге баарымга, чүгле чаңгыс станок ажылдаар, өскелери анаа турар болду.

— Чартык хүн иштинде складтан демир дилеп келдим. Ам бо хоолайны одура шаап алгаш, чүгле оон-биле ажылдап эгеледим — деп, токарь Красошкин хыйланып чугаалай-дыр. Ооң соонда бир шак болганда Н. Симанкин алды кырлыг демир эгиннеп алган келгеш, оозун шалага дүжүргеш, улуг тынмышаан:

— Мону пат боорда тып алдым, ам дүштеки чем соонда ээриил бөртери кылыр апарган-дыр мен — диди.

Мындыг байдал-биле белдирлер аайы-биле септээр арганы канчап долу ажыглап шыдаарыл? Каа-Хемниң «Сельхозтехника» салбыры 1968 чылдың апрель 1-ге чедир 54 тракторну септеп доозар ужурлуг. Ындыг графикти район Совединиң күүскомунга бадылаан.

Бир эвес бо хевээр ажылдаар болза, ол график канчап-даа күүсеттинмес. Салбырның удуртукчулары септелгеге ажылдың организастаашкынын үндезини-биле өскертир болгаш септелгениң шынарынче онза кичээнгейни салыр болза чогуур. Бадылап алган план-графикти күүседири биске хоойлу ышкаш албан болур ужурлуг. Ынчангаш ону күүсединиң бүгү хемчеглерин алыры чугула.

П. ПОПОВ,
районнуң радио дамчыдылгазының редактору.

Семинар эгелээн

Дүүн Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралдаар залынга көдээ болгаш суур Советтериниң даргаларының үш хонуктуг семинары эгелээн. Аңаа республиканың бүгү булуңнарындан бежен ажыг Советтер даргалары чыглып келген. Олар Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң ажылдакчыларының делегей байдалының болгаш совет тургузуг дугайында лекцияларны дыңнаарлар.

Даштыкыда Даштыкыда Даштыкыда

КНО-нуң Кол Ассамблеязының Дөрткү комитединде

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Декабрь 11-де КНО-нуң Кол Ассамблеязының Дөрткү комитеди колониалдыг дарлалдан боттарының хосталгазы дээш демисежип турар улустарга дузаламчы көргүзер талазы-биле далаштыг болгаш ажыктыг хемчеглерни алыр деп КНО-нуң тускайжыткан организацияларын болгаш ооң-биле холбаалыг делегей агентилелдерин кыйгырып турар резолюцияның төлевилелин хүлээп алган. Мурнуу Родезияның болгаш Португалияның башкарылгазында турар девискээрлерниң улустарынга дузаламчы көргүзеринге онза кичээнгейни ол төлевилелде көрүндүрүп турар.

Резолюцияның төлевилелин 83 чурттарның төлээлери чүүлдүг деп санаан, Португалияның болгаш Мурнуу Африканың төлээлери удур бадылаан. 17 чурттарның төлээлери бадылаарындан дадагалзаан, оон иштинде АКШ-тың, Англияның, Австралияның болгаш Францияның төлээлери бар болган.

Португалияга болгаш Мурнуу Африкага, бо чурттар боттарының сөөк-язы ылгаар политиказын соксаткыжеге чедир, кандыг-бир дузаламчы көргүзеринден ойталаарын КНО-нуң тускайжыткан организацияларындан болгаш ооң-биле холбаалыг делегей агентилелдериниден резолюцияның хүлээп алдынган төлевилели база негеп турар.

Үстүү Вольта улузунуң байырлалы

УАГАДГУ. **(СЭТА-ның тускай корреспондентизи).** Үстүү Вольта Республика национал байырлал — республиканың хүнүн демдеглеп эрттирген. Найысылалдың кол шөлү — Хамаарышпас чоруктуң шөлүнге шериг парады, ажылчы чоннарның, өөреникчи аныяктарның болгаш херээженнер организацияларының чыскаалы болган.

Радио дамчыштыр чоңга угуулгазынга республиканың президентизи генерал Сангуле Ламизана үлетпүрнү, көдээ ажыл-агыйны, чырыдыышкынны болгаш кадык камгалалын хөгжүдеринге чурттуң чедип алган чедиишкиннерин демдеглээн. Чурттуң политиктиг хамаарышпас чоруун болгаш тускай догуннаашкынын быжыглаар дугайында вольта чазактың бодалын ол демдеглээн. 1967 чылда Үстүү Вольта Совет Эвилели-биле дипломаттыг харылзааларны тургускан дээрзин Ламизана медеглээн. Ынчангаш вольта чазак делегей кады ажылдажылгазын хөгжүдеринге, бүгү улустарның аразынга найыралды быжыглаарынга бодунуң бодалын илергейлээн деп, президент чугаалаан.

Тараачын удуртукчу хосталган

МЕХИКО. (СЭТА). Мексика тараачыннарның сураглыг удуртукчузу Рамон Дансос Паломино хосталган. Хамаарышпас тараачыннар каттыжыышкынының чиңгине секретары болгаш Мексиканың тараачыннарының база бир удуртукчузу Рамон Дансос Паломинону полиция бо чылдың май 15-те тудуп хоругдаан. Мексикага база ол ышкаш делегейниң өске-даа хөй чурттарынга тараачыннарның, ажылчыннарның, студентилерниң болгаш демократчы хөөннүг бөлүктерниң төлээлекчилериниң калбарткан калбак кампаниязының болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының ачызында хоругдалдан ону хостаарын чедип алыр аргалыг болган деп, «Вос де Мехико» солун бижээн.

Почта хөлезинин улгаттырган

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың төлээлекчилер палатазы чагаалар, открыткалар, солуннар, журналдар болгаш өске-даа парлалга чүүлдерин почта-биле чорударының хөлезизин январь 7-ден эгелеп улгаттырар дугайында шиитпирни хүлээп алган. Почта-биле чорудар чүүлдерниң хөлезизин улгаттырганындан 900 миллион хире доллар немелде орулга болуп, күрүнеге кирер.

Хамаарышпас чазактың декреттери

КАИР. (СЭТА). Мурнуу Йеменниң Улус Республиказының президентизи Кахтан аш-Шааби колониалдыг башкарылганың үезинде султаннарга болгаш чагырыкчыларга хамаарышкан бүгү черни болгаш шимчевес эт-хөреңгини хавырар дугайында декретти үндүрген деп, Аден радиозу дыңнадып турар.

Чазактың болгаш Национал фронтунуң бо базымының сорулгазы болза, чурттуң национал байлактарын ажыглаар арганы каш санныг мөлчүкчүлерге эвес, а улус массаларга тыпсырында болур деп, дыңнадыгда демдеглеп турар.

Кахтан аш-Шааби султаннарның болгаш мурнундагы чагырыкчыларның банкыларда салыышкыннарын хавырар дугайында декретти база үндүрген.

Акы-дуңма найыралдың херечизи

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДР-ниң хөй-нииитизи республиканың партия-чазак төлээлериниң Совет Эвилелинге аян-чоруун ийи чурттарның аразында акы-дуңма харылзааларның хөгжүлдезинде улуг болуушкун кылдыр үнелеп көрүп турар. Парлалга, радио болгаш телевидение төлээлериниң Совет Эвилелинде чоруп турар дугайын калбаа-биле чырыдып, ГДР-ден келген аалчыларга совет кижилерниң көргүзүп турар чүректиг ханызындан хүлээп алыышкынын демдеглеп турар.

«Нойес дойчланд», «Берлинер цайтунг» болгаш өске-даа солуннар ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң удуртукчу төлээлекчилериниң аразында чугаалажыышкыннарның дугайында дыңнадыгларны бирги арыннарынга парлап, ук чугаалажыышкыннар акы-дуңма найыралдың болгаш бүрүн чаңгыс эптиң байдалынга эрткен дээрзин демдеглеп турар.

Йеменниң КНО-да төлээлекчи чериниң медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Йеменниң КНО-да Доктаамал төлээлекчи чери бо араб чуртка хамаарыштыр америк парлалгада тарадып турар нүгүлдүг кампанияга ойтур шавыышкынны берген.

Йеменде «роялисчи күштер» дээр чүвени чазак шериглери чылча шапкан дээрзин төлээлекчи чери Нью-Йоркка тараткан парлалга бюллетенинге медеглээн.

Даштыкыга деткиткен ол үймээнчилерниң «дайынчы чедиишкиннериниң» дугайында дыңнадыгларны сөөлгү айларда америк солуннарга каш удаа парлап келген.

«Роялисчи күштер» болза, Йеменге корум-чурум чок чорукту тургузарынга болгаш террорисчи үүлгедиишкиннерни үүлгедиринге сонуургалдыг империалистерге «бараан болган» «даштыкы хөлезиленикчилерниң үүрмек дээрбечилери» болур деп, ол документиде демдеглеп турар.

Бо үеде армия ол дээрбечилерниң сөөлгүзүн узуткаарын доозуп турар. Чуртта корум-чурум болгаш дүвүрээзин чок чорук тургустунган деп, парлалга бюллетенинде айтып турар.

Демократияга удур хоруушкунну күш чок болдурган

НЬЮ-ЙОРК. Каттышкан Штаттарда депшилгелиг күштер демократияга удур хоойлуларны күш чок болдурар дээш идепкейлиг кампанияны шагдан бээр чорудуп келген болгаш база бир улуг тиилелгени чедип алган. АКШ-тың Дээди суду Маккаренниң хоойлузунда чурттуң шериг бүдүрүлгелеринге коммунистерниң ажылдаарын хоруп турар бөлүүн конституция ёзугаар эвес деп чарлаан болгаш күш чок болдурган. Суд бо шиитпирни алды бадылаашкын-биле хүлээп алган, ийи кижи удурланган.

Ийи чылдың мурнунда АКШ-тың Дээди суду Маккарренниң хоойлузунда юстиция министерствозунга даңзыладырын Коммунистиг партияның кежигүннеринден негеп турар ол бөлүүн конституция ёзугаар эвес деп чарлаан турган. (СЭТА).

ВДР-ниң агаарынга дүжүр аткан

ХАНОЙ. (СЭТА). Декабрь 12-де Вьетнам улус армиязының зенитчиктери Вьетнамның Демократтыг Республиказының агаар делгеминче шургуп кирген «Ф—105 тандерчиф» дээр америк реактивтиг шуургедекчи самолётту дүжүр аткан.

Тодараттынган медээлер-биле алырга, агаардан халдаашкынга удур камгалалдың дайынчылары декабрь 3 болгаш 6-да Куангбинь можунуң агаарынга ийи америк самолётту дүжүр аткан. Декабрь 6-да Вьетнам улус армиязының дайынчылары Нгеан можунуң агаарынга база бир америк самолётту дүжүр аткан.

Патриоттарның дайынчы чорудулгалары

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чепсектиг күштерниң дайынчылары октябр-ноябрьда Намбо можуга (Мурнуу Вьетнамның мурнуу талазы) америк агрессорларга болгаш чалча шериглерге удур тулчуушкуннар үезинде америк болгаш чалча шериглерниң 17 батальонун сандан үндүрген.

Бонн: неонацистерге удур кандыг-даа хемчеглер болбас

БОНН. СЭТА-ның корреспондентизи Ю. Борисовтуң дамчыдып турары болза:

ГФР-ниң чазаа неонацисчи национал-демократтыг партияны (НДП-ни) хоруур сорулга-биле хемчеглерни баш бурунгаар албас бодап турар. Ол дугайын чазактың албан төлээлекчизи аңаа болган парлалга конференциязынга медеглээн. Ооң сөзү-биле алырга, НДП-ни хоруур дугайында айтырыгны чазак черле тургуспаан. Бонн чазактың бүгү кежигүннери НДП-ни «демократияга удур партия» деп санап турар дээрзин ол моон-биле кады мининген.

Парлалга конференциязынга чүве чугаалаан юстиция министерствозунуң төлээлекчизи НДП-ни хоруурунуң айтырыы «берге айтырыг» болуп турар деп медеглээн. Ооң дараазында чүве чугаалаан иштики херектер министерствозунуң төлээлекчизи НДП-ни хоруурунга «баштайгы белеткелдер болгаш сойгалакчы материалдар ам-даа четпес» дээр чүвени чулчураап.

Канчаарга-даа ол сойгалакчы материалды чүгле карак чоктар көрбейн барып болур бе ынчаш. Национал-демократтар шаандагы национал-социалистерниң херек кырында салгакчылары болур деп чүвени бүзүреп көөр дизе, неонацистерниң чоокта чаа Ганноверге болган съездизиниң материалдары-биле таныжарга четчир. НДП-ниң съездизинге Европада туруп турар кызыгаарларны эде көөрүнүң негелделери ажыы-биле дыңналып, гитлержи дайыннарны шынзыдарының оралдажыышкыннарын кылып турган, неонацисчи фюрерлер шовинисчи болгаш националисчи хөөннерни өөскүдүп турган.

Чаа Зеландияның найысылалы Веллингтон деңнер кырында чурумалдыг кылдыр шөйдүнген. Хоорай төвүнүң хөй кудумчулары шаанда океан дүвү турган черлерде шөйдүнген деп санап турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

III.

Сөөлзүреди, ылаңгыя СЭКП-ниң XX съездизиниң соонда, партия социалистиг демократияны сайзыраңгайжыдар, партия болгаш күрүне амыдыралының ленинчи нормаларын сагыыр, социалистиг хоойлу-дүрүмнү сагыырының быжыг магадылалын тургузар талазы-биле улуг ажылды чоруткан. Бо бүгү болза чуртта социал-политиктиг болгаш угаан-бодал амыдыралдың улам идепкейжииринге чедирген.

Сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң принциптерин улам ыңай калбартканы-биле болгаш коммунизм тургузуушкунунче шилчээни-биле бүгү улустуң политиктиг организациязы болур Совет күрүнениң шинчи-байдалы улам долу илереп турар. **Пролетариат диктатуразының хевээн үргүлчүлевишаан, бүгү улустуң күрүнези коммунистиг тургузуушкуннуң кол чепсээ болур ужур-дузазын хевээр арттырып турар.**

Совет күрүне коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарын, социалистиг харылзааларны коммунистиг харылзаалар кылдыр чаартырын, күш-ажылдың болгаш хереглелдиң хемчээлинге контрольду боттандырар, улустуң чаагай чоруунуң көдүрлүүшкүнүн хандырарын, совет хамаатыларының эргелерин болгаш хосталгаларын, социалистиг корум-чурумну болгаш социалистиг хоойлу-дүрүмнү база социалистиг өнчүнү камгалаарын, улус массаларны медерелдиг сагылга чурумну сагыырының, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидерин организастаар хүлээлгелиг. Даштыкы политика талазы-биле бүгү улустуң совет күрүнезиниң кол сорулгазы коммунизм тургузуушкунунга таарымчалыг байдалды тургузарын хандырары болур. Бистиң күрүневис улустарның социал болгаш национал хосталгазы дээш тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш демисежип турар амгы үениң, бүгү депшилгелиг күштерниң маңнайында чоруп турар.

Бо бүгү болза Совет күрүнени, ооң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам быжыглаарын, экономикага болгаш культурага ооң организакчы ролюн бедидерин негеп турар.

Социалистиг демократияны бүгү тала-биле калбартыры, күрүнени, экономиканы болгаш ниитилелдиң амыдыралын эргелеп башкарары-биле холбашкан практиктиг ажыл-херектерже улус массаларны улам калбаа-биле киириштирери болза амгы үеде Совет күрүнениң хөгжүлдезиниң кол чүткүлү болгаш үндезин угланыышкыны болуп турар. Ынчангаш күрүне болгаш хөй-нииити организацияларының шинчи демдектерин бодунга каттыштырып турар **улустуң кол төлээлекчи органнары болур Советтерниң ролюн** бүгү хемчег-биле бедидерин партия улуг ужур-дузалыг деп көрүп турар. Ниитилелдиң болгаш күрүнениң ажыл-херектерин боттары башкарып турар улустуң эрге-чагыргазы Советтерниң ажылындан шуут илереп турар. Советтерниң депутаттары болгаш оларга хүн бүрү дузалап турар актив 25 миллион кижи, тодаргайлаарга, чурттуң бүгү назы четкен чонунуң барык дөрттүң бири болуп турар. Күрүнени эргелеп баштаарының школазын ажылчы чоннуң чаа-чаа кезектери эртсин дээш, партия болза Советтерниң ажылынга массаларны улам калбаа-биле киириштирер сорулганы салып турар.

Совет күрүнени улам ыңай хөгжүдериниң перспективазы хөй-нииити организацияларының ролюн бедидери-биле сырый холбашкан. Олар болза миллион-миллион ажылчыннарны, тараачыннарның, интеллигенцияның төлээлекчилерин каттыштырып турар массалыг организациялар болуп турары-биле политиктиг амыдыралга оларның ээлеп турар чери тодараттынар.

Төөгүнүң кажан-даа көрүп көрбээни эң калбак демократизмниң байдалдарында Коммунистиг партияның ролю кажангызындан артык өзүп турар. Бүгү улустуң демократиязының системазынга мурнуку хевээр удуртукчу күш болуп артпышаан, Коммунистиг партия бодунуң башкарыкчы салдарын улам калбарткан. Ол салдарны партия боду шуут-даа, күрүне болгаш хөй-нииити организацияларын дамчыштыр-даа боттандырып турар.

* * *

Социалистиг күрүнениң мөлчүкчү хевириниң күрүнелеринден үндезин, принципиалдыг ылгалы чүдел дизе, Совет күрүне чүгле улусчу эрге-чагырганың органы болуп турар эвес, харын келир үеде күрүне эрге-чагыргазының черле долузу-биле узуткаттынарынче угланыышкынны тудуп турарында. Аңгы чок коммунистиг ниитилелди тургузарының ам кол чепсээ болбушаан, бүгү улустуң социалистиг күрүнези алызында баргаш, күрүне херек чок апаар болгаш дүже бээр ындыг байдалды тургузуп турар. Ынчалза-даа күрүнениң ынчаар дүже бээр чоруун ооң хүлээлгелериниң аңаа-ла бир дүжүп чиде бээри, азы күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелел органнарының узуткаттынары кылдыр көрүп болбас. Күрүнениң дүже бээрин бистиң партиявыс социалистиг күрүнениң ниитилелдиң коммунистиг бот-эргелелинге хөгжүп шилчииринин чорудулгазы кылдыр көрүп турар.

Коммунистиг бот-эргелел социалистиг күрүнениң хөгжүлдезиниң түңнели кылдыр өзүп үнер. Ажыл-агыйны болгаш культураны эргелеп башкарарының амгы күрүне хүлээлгелери ышкаш ындыг хөй-нииити хүлээлгелер коммунизм үезинде-даа артар. Ынчангаш социалистиг күрүнениң Советтер ышкаш ындыг кол-кол органнары чаартынган хевир-биле коммунизм үезинде-даа артар. «Коммунизм дээрге Совет эрге-чагыргага бүгү чуртту электрижиткенниң катканы болур» — деп ленинчи формуланың гениалдыы чүдел дизе, ниитилелдиң келир үедеги коммунистиг организациязының үндезинин Ленин чогум-на Советтер-биле холбаштырганында болуп турар.

Советтер болза бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарының хаанныг чазакка, буржуазия болгаш помещиктерге удур революстуг демиселиниң органнары болуп турган. Революция соонда Советтер болза баштай пролетариат диктатуразының, а ооң соонда бүгү улустуң эрге-чагыргазының күрүне хевири апарган. Советтер болза ниитилелдиң коммунистиг бот-эргелелиниң үндезини база боор болурлар. Ындыг болдунар арга Советтерниң алыс шинчи байдалында салдынган, чүге дээрге Советтер чүгле күрүне эрге-чагыргазының органнары болуп турар эвес, харын олар ажылчы чоннарның хөй-нииити бот-эргелелиниң хевири болуп турар. Коммунизмче бурунгаарлаашкынның хире чергези-биле Советтерниң ол хөй-нииити ленинчи демдээ улам-на күштелир.

Чүгле сайзыраңгай коммунистиг ниитилел тургустунганда, социализм бүгү делегейге тиилээн болгаш быжыккан турда, күрүне херек чок апаар болгаш дүжер. Ындыг байдал тургустунгалакта улустуң бүгү кичээнгейи Совет социалистиг күрүнени бүгү хемчег-биле быжыдарынче угланган турар.

ДҮВҮРЕНЧИГ МЕДЭЭ

Ужуру чүл?

Эйлиг-Хем мал ажылынга тааржыр-даа чер. Ында «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң колдуунда мал ажылдыг салбыры бар. Ынчаарга бо чылын бо салбыр мал кыштаглаадыышкынынга кончуг багай белеткенген.

Каш чижектен алырга-ла, ол байдал мырыңай тодаргай апаар. Ыяш-Каар деп черде хойжу Түлүш Хандываа кыштап турар. Ооң коданында төрүүр 328 хой бар. Малчын келир чылын төрүүр чүс хойга онаалтыр 90 хураганны, бир хойга онаалтыр 2,5 кг дүктү алыр деп хүлээнген.

— Мал бажы-даа арбын, алган социалистиг хүлээлге-даа биче эвес. А чурттап олурар оран-бажыңывысты, малывыс кажаазын көрүңер даан, кайы хире берге-дир — деп, малчын чугаалай-дыр.

Шынап-ла, бо ажыл-ишчи кижиниң хомудалы черле чөптүг аргажок. Чурттап орар бажыңы бир талазынче ийлени берген. Печка чок, изиг-демирлиг, бажың чугайлаттынмаан. Бажыңның хаалгазын ажыткан, хагган саныңда-ла дээвиирден довурак төктүп турар.

Ол коданда бир кошкар өлген, канчап өлгени билдинмес. Мал эмчилери келбээн.

Чамдык хойжуларның кыштаар чери ам-даа билдинмес. Олар бо соок үеде күзеглерде турбушаан. Чамдык малчыннарга айыткан кыштагларынга баарга, өске малчыннар көжүп кээп, хонуп алган болгулаан. Кыштагларже мал чеми сөөртүп чедирери кижи шыдажыр арга чок саадаашкында. Бо хүннерге чедир кыштагларда сиген, саваң, концентрат болгаш дүс шуут чок болуп турар. А чамдык коданнарда мал төрүп эгелээн.

Кыштаглаашкынның ниити байдалы мындыг берге турда, мал төлү хүлээп алырынга белеткел оон дора дээрзи чугаажок. Чаш мал кажааларды хамаан чок, коданнарга сакманщиктеп кээп ажылдаар кижилерниң чурттаар бажыңнарынче безин сагыш салдынмайн турар. Чижээ, Эрик-Кыры деп черде кыштагда сакманщиктер чурттаар ужурлуг бажыңның соңга-рамалары, хаалгазы, печказы чок. Өске-даа кыштагларда мындыг байдалга таваржып болур. Кызыл-Даш деп черге мурнунда кончуг эки кызыл-булуң кылдынган, эки дериттинген-даа турган. Ам ында культура одаанга дөмейлежир чүү-даа чок: дериг-херекселдери, эт-эдилелдери тоймаглаттынып, сандараан. Ында чунар-бажың база-ла ындыг байдалда, печка чогундан, септелге кылбаанындан ажыглаттынмайн турар.

Малчыннарның амыдырал болгаш культура хандырылгазынче кичээнгей шуут салдынмайн турар Салыгларда кидис идик, чылыг хеп, хөвенниг чоорган, далган дээш өске-даа чугула хереглелдиң бараанныры ховар. Автолавка малчыннар аалдарын эргивестээнден бээр үр үе эрткен.

Мал ажылында турар кижилерниң чагыткан солун, журналдары, чагаа бижиктери хөлчок саадап чедип турар. Сөөлгү үени алырга безин, малчыннар ноябрь 29-тан бээр солун албаан. Чамдыкта бир ай болгаш чаңгыс келир, а чамдык кижилерниң чагылгалары шуут чиде-даа бээр.

Кыштаглаашкынга белеткелдиң мындыг багай болган ужуру чүл? Ам белеткел дугайында эвес, харын кыштаглаашкын канчаар чоруп турарыл деп айтырыгны чугаалажыр үе-дир. Улуг-Хем районда шыырак ажыл-агыйларның бирээзи — «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң удуртукчулары бо айтырыгны соңгаарлатпайн шиитпирлээр ужурлуг. Ам безин бергедээшкинниг болуп турар бо салбырның малы, бир эвес ындыг хевээр турар болза, моон соңгаар онзагайлыг уржуктарга чедирери чугаажок дээрзин шыңгыы бодаар ужурлуг.

Салбырның удуртукчузу эш Акыр-оолдуң, салбырның мал эмчилери Сундуй, Кызыл-оол оларның мал кыштагладыышкынынга кедергей харыысалга чок болган чоруун колхозтуң баштаар чери, ында партия организациязы дораан тодарадып көөр, чогуур түңнелди кылыр дээрзинге идегээр апаар. Моон-биле чергелештир, колхозтуң кол зоотехниги эш Дактарның бо салбырда кыштаглаашкынга белеткелди болгаш оон чоруп турарын эң харыысалга чок контрольдааның шыңгыы айтыры чугула.

А. ДОНГАК.

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң бежен чылынга

Хайыраканның
эзири

Балдаң ашактың улуг оглу Кечил-оол чиде берген деп чугаа Улуг-Хем кожуунунуң Хайыраканга ша-даа четпээнде тарай берген. Оон бээр беш-алды хонган. Балдаңның сураглаваан чери чок. Сөөлгү үеде Кечил-оол тыва бижикти өөренип алгаш, ону нептередип турган кижи болгай. Азы ол чарык кеже бергени ол чоор бе? Эъжим хүрээзинде бир лама кижиниң дузазы-биле мурнунда моол бижикке өөренип турган оол болгай. Ам тыва бижик тыптып келгенде ооң херээ чүү боор. Боду база-ла ынча деп турганыгай. Чок, ооң ол чарык кежер кандыг-даа барымдаазы турбаан. Чүге дээрге хувискаалдыг салуучуттарны камгалаар дээш, Эъжим хүрээзиниң хуурактары-биле салба чогушкаш чораан.

— Акыңар канчап баарды?—деп, Балдаң ашак Кечил-оолдуң кыс дуңмазы Чыргалдан, оол дуңмазы Шактардан шыңгыы айтырган.

— Ой та, билбес бис — дигеннер.

Кечил-оолдуң авазы ооң читкенинге кымдандаа артык сагыш човаан орган. Ынчанмайн канчаар: Кечил-оолду мурнай божаан үш уруглары янзы-бүрү аарыглардан аарааш, дөгере өлгеннер. Ынчан харын Хендергеден арт-сын ажып чораш, бо Хайыраканче тараалан, улуг орук аксы чер дээш көжүп, черле кандыг хинчекти көрбеди дээр. Бо тараа-быдаазы арбын черге келгеш, божаан оглу ам он беш хар ажып турары ол-дур. Кечил-оолдуң төрүттүнгени чылын улус тывалар орустуң ак хаанынга каттышкан дижир чораан. Чазын төрүттүнген оол болгай, май 25-те. Ооң ужурунда хартыга дег капшагай, Улуг-Хемниң чалгыы ышкаш омак, сергек болганы ол ыйнаан.

Кечил-оолдуң сураа чүгле он шаа хонганда билдинип келген: хары-назызып улгаттырып тургаш, Кызылда ревшеригниң хүрээлеңинде кирип алган деп. Кечил-оолдуң чарылбас эжи Сундуй-оолдуң дадагалзап турганы-ла шын-дыр.

— Кээрүмге-ле шеригден халашкан оолдар-биле кады маңнап турар кижи болду. Чамдыкта мени чааскаандырзымны ходуйтур тургузуп алгаш, аай-дедир командылааш туруп бээр. Чок болза селемележинл дээш, кижини амыратпас — деп, Сундуй-оол мындаа-ла чугаалаан болгай. Дуртсыны кыска, ырбыска чаш оолду шеригже дезе бээр деп кым бодаан боор.

— Бир-тээ чеде берген кижи албаның эрттирер-ле ыйнаан, аттыг оол ышкажыл — деп, Балдаң ашак кадайының айтырыынга харылай тыртып каан.

Ийи чыл билдиртпейн эрте берген. Кечил-оол ам-даа сураг.

— Оглувус шериг-шуруг дээш будулгаш туруп берген-дир, бодуң барып сүрүп кел, барам — деп, Балдаңга кадайы чугаалаан.

Элегес-Аксында шаандагы өңнүү Секпелдейниң аалынга хонуп алгаш, дүъш четкелек чорда, Балдаң Кызылга халдып келген. Аъдын баглай тыртып кааш, Ленин кудумчузун өрү кылаштапкан Аңаа уткуштур эмге-тикчок шериглер чыскаалыпкан кел чораан. «Мээң оглум кайызында-ла чор ирги» дээш, Балдаң чыскаалган шериглерниң соонче көргүлээн. Чолдаксымаар кижилер дөгере сөөлүнге чоруур деп чүвени ол билир турган.

— Оглуң тып чадап тур сен бе?— дизе-ле, Хайыракан чурттуг Көк-Быдаа ашак болган.— Сөөлүнче эвес, чыскаалдың бажынче көр!

Эжен сүлде бо ыйнаан! Ооң оглу Кечил-оол түмен чоннуң бажында ак хоолай үрген чортуп орган. Үш шилиндек ак аъттарлыг эрлерниң солагай талазындаазы Кечил-оол, оң талазында Мунзук, ортузунда музыка командазының командири С. Г. Коровин. Чүнү-даа мурнай: «Аъттардаа хей-дир» деп бодай тырткаш, мунуп чораан аъдын сактып келгеш, «мээн моовамны боларга канчап деннээр» деп чаржынган. Чараш аъттар-дыр, ынчалза-даа чарыштырар болза... Балдаңның Багай-Доруу дудак чок-ла эвеспе!

Кедеңгирлеп чораш, Балдаң оларның доктаатан черинге чедип келген.

— Бо мен балан — деп, ол Коровинге чугаалаан.— Чанар херек—дээш, ийи салаазын кожайтып алган турган. Чогуур ийи чылы эрте берди ышкажыл дээни ол боор он.

— Это мой отец, Семен Григорьевич,— деп, Кечил-оол Коровинге тайылбырлаан.

— Чүү дидир бо оол?— деп Балдаң Мунзуктан айтырган.

— Мээң ачам-дыр деп тур-ла.

Таныжып чугаалашканының соонда, Коровин Балдаңны кежээ клубка чедип келирин дилээн.

Кызылдың кедээзинде хадыннарлыг шыкка аъдын өртеп кааш, Балдаң оглу-биле клубче чорупкан. Кижи бажы кизирт. Концерт орту кирип чорда, Кечил-оол «бичии болгаш чедип келир мен» дээш үнүпкен.

Оон бир көөрге, оглу сцена кырында селемезын ырыпалган, чула танцылаан турган. Буттары дээрге, шуут караңнаар чүве.

— «Лезгинка» деп танцы-дыр. Оглуңар кайы хире-дир чээ?

— Чараш-ла-дыр!

— Мен черле билбес кижи-дир мен: бо Кечил-оол каяа төрүттүнген оолул — Кавказ дагларының баарынга бе, Хайыраканның баарынга бе? —деп, Балдаңның кожазы магадаан олурган. Айтырыгның ужурун ындыг-ла тода билбээн ашак:

— Харын кандаай чүве ирги — дей, тыртып каан.

Хонар дээн бажыңынче бар чыда, Балдаң оглунга чугаалаан:

— Аваң сени сүрүп эккел дээн чүве.

— Ол чүү дээриң ол, ачай, мени удавас соңгаар өөредип чорудар деп турар чүве. Шериг командири болур кижи-дир мен.

— Өөредип че? Ол-даа чөп чүве-дир, оглум, өөренир херек. Чүгле чагаадан бижип турар сен, көрем.

Шыпап-ла, удавааңда Тамбов хоорайже Тываның Араттың Революстуг Шериинин үш дээре дээн биче командирлерин шериг эртеминге өөредири-биле чоруткан. Ханды-Сүрүн, Бүрзекей, Кечил-оол олар 1935 чылда Тывадан аъттаныпканнар.

Шериг албанынга салымныг Кечил-оол тергиин эки өөренип турган. ССРЭ-де Тываның элчини ону эки өөредилгези дээш өртектиг белектер-биле каш удаа шаңнаан. Чай дүжери билек, Тамбов училищезиниң курсантылары ырак-узак маршттарны кылып турганнар. Ол училищеге Моол Арат Республикадан келген командирлер база өөренип турган.

Тамбов хоорай орустуң эң үе-диптеги хоорайларының бирээзи. Ооң кудумчуларында төөгүнүң тураскаалдары хөй. Кечил-оол бир-ле катап Ока хемниң кыдыынга селгүүстеп чораш, дээр өңнүг карактарлыг кыска ужуражы берген.

— Силер эштип билир силер бе?—деп, уруг айтырган.

— Эштип билири бистиң хүлээлгевис болгай— деп, ол харыылаан.

— Ынчаарга бо хемни эштип кеже берип шыдаар силер бе?

— Ында чүү боор! Дагаа-даа кылаштап кеже бээр хемчигеш ышкажыл — деп, Кечил-оол баштактанган.

Оон эгелээш Кечил-оол Оляны эштип өөредип эгелээн. Кыш дүжүп кээрге, Оля Кечил-оолду бажыңынче чалаар, Кечил-оол даңгаар-ла улуг-хүннү четтикпейн манаар апарган. Оляның ада-иези хүндүлээчел улус болган.

1938 чылдың июнь 9-та Тамбов хоорайның ЗАГС килдизинге ийи чурттуң — Тыва Арат Республиканың болгаш ССРЭ-ниң хамаатылары Түлүш Кечил-оол биле Ольга Сергеева бот-бодунга ханы ынаан өг-бүле тутканы-биле бадыткааннар. Элээн үе эрткенде оолдуг болганнар. Аңаа Борис деп атты Кечил-оол боду тывыскан.

Бир чыл болгаш Кечил-оол училищени тергиин эки доскаш, эш-өөрү, өг-бүлези-биле 1939 чылда Тываже ээп келген.

Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. Тыва Республика Совет Эвилелинге дузалаарын дайынның баштайгы хүннеринде-ле айыткан. Кызыл Шеригге белектер Саянны ажыр шуужуп эгелээн. Оон-биле катай Совет Эвилелинге боттуг дуза көргүзеринге Тываның нам болгаш чазаа белен турган. Эки белеткеттинген шериг кадрлар кажангызындан-даа артык негеттинип келген. 1942 чылда Москвада офицерлерниң дээди школазынче Кечил-оол, Эртине, Норбу, Лопсаң олар өөренири-биле чорупканнар. Дээди школаны Кечил-оол база-ла чедиишкинниг доскан. Тывага келгеш, үр-даа болбайн турда, ону Тываның Революстуг намы болгаш чазаа маадырлыг Кызыл Шериг-биле кады немец-фашистиг эжелекчилерни чылча шавар дээш чорудуп турар Тываның эки-турачы отрядының командири кылдыр томуйлаан.

Ынчан чүгле 29-ла харлыг турган капитан Кечил-оолга командылаткан 207 тыва оолдар, кыстар Кызылдан 1943 чылдың сентябрь 1-де аъттаныпкан. Тыва эки-турачыларның маадырлыг тулушканының дугайында бис кончуг эки билир болгай бис. Билдингир черлерни катаптаар херек чок боор.

Капитан Кечил-оолдуң бодунга хамаарышкан сөөлгү үениң бир солун чүүлү чүл дээрге, чоокта чаа ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң даргазы Юстас Игнович Палецкистиң «Улуг Октябрь болгаш социалистиг нацияларның чечектелиишкини» деп брошюразы үнген. Ында ол мынча деп дорт бижээн: «Тыва эки-турачыларның командири капитан Кечил-оолга Совет Эвилелиниң Маадыры деп дээди атты тывыскан». Бис Кечил-оолга Совет Эвилелиниң Маадыры деп атты тыпсыр дугайында бижикти 31 дугаар аъттыг шериг полугунуң командири полковник Попов база 8-ки дивизияның командири генерал-майор Павлов олар киирген деп чүвени билир турдувус. Ам капитан Кечил-оол Совет Эвилелиниң Маадыры ийиги тыва кижи деп чүве тодаргай апарган-дыр.

Тыва эки-турачы отрядтың командири капитан Кечил-оол 1945 чылдың чайынында озал-ондакка таварышкаш Кызыл хоорайга мөчээн. Ооң кадайы Ольга Ивановна Сергеева 1960 чылда аараш мөчээн. Кечил-оолдуң угба-дуңмалары Улуг-Хем районнуң Хайыраканда чурттаң турар. Ол суурнуң кудумчуларының бирээзи Кечил-оолдуң адын эдилеп турар.

Кечил-оолдуң кадайының авазы Агафья Тимофеевна Борисова дириг болгаш Кызыл хоорайда чурттап олурар. Кечил-оолдуң оглу Борис Бай-Тайга районда, ол удавас дээди эртемни чедип алыр деп турар. Уруу Зоя Бии-Хем районнуң төвү Туран хоорайда эмчи болуп ажылдап турар. Ол чоокта чаа дээди эртемни чедип алган.

Кечил-оолдуң хөөрү чоокка чедир хоорай хөөрүнүң даштынга турган. Бо күзүн ооң хөөрү кожуртүнген. Аңаа Ровно хоорайдан келген ооң чаңгыс полкчулары И. М. Наумов, И. Т. Кузнецов олар болгаш Хайыракан школазының төлээлери чечектер салган. А ол школаның бодунда Кечил-оолга тураскааткан музей дериттинген.

Тыва эки-турачыларның командири капитан Кечил-оол ийи дайынчы Кызыл Тук болгаш Республика орденнери-биле шаңнаткан.

О. КОДУР-ООЛ.

ЧАА ЧЫЛДЫҢ ЛОТЕРЕЯЗЫ

КОЛ ОЙНААШКЫННАР — «ВОЛГАЛАР», «МОСКВИЧИЛЕР» БОЛГАШ «ЗАПОРОЖЕЦТЕР»

1967 чылда РСФСР-ниң акша-бараан лотереяларының улуг чедиишкиннерлиг нептерээни-биле холбаштыр, бо айда ооң чаа чылга үндүрген немелде ойнаашкыны болуру билдингир болгай.

РСФСР-ниң Саң министерствозунуң СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнатканын ёзугаар алырга, эрткен чылын бир дугаар-ла тараткан «Чаа чыл» лотереязы аажок делгереңгей тараттынган. Бо чылын ооң билеттерин 30 миллион рубльге үндүрген.

Лотереяның чаа чылга үндүрүлгезинде 8160 муң бараан болгаш акша ойнап алыышкыннары бар. Оларны төлээринге үндүрген билеттерниң ортээниң 60 хуузун чарыгдаар. Арткан 40 хуузун культура-амыдырал албан черлериниң немелде тудугларын кылырынга чарыгдаары кордүнүп турар.

Эрткен чылдың чаа чыл лотереязынга дөмейлээрге, бо чылгы лотереяның ылгалы болза, чүгле 200 «Волга», 200 «Москвич» автомобильдерни ойнаашкынга киирер эвес, харын 400 «Запорожец» автомобильдерни база киирери болуп турар. Аңаа үндүрүп турар лотереяларга деңнээрге, бо үндүрүлгеде бараанныг өске ойнап алыышкыннарның саны дыка көвүдээн.

Чаа чыл еуй-белектериниң аразында «Урал-2» деп 600 мотоцикл, «ИЖ-Планета-2» деп 800 мотоцикл бар. Эр кижилерниң «Полёт» маркалыг 800, херээжен кижилерниң «Мечта» деп 500 хол шактарын ойнаашкында бир дугаар киирип турар. Ойнаашкында киирип турар соодукчуларның болгаш пианиноларның санын көвүдеткен.

Лотереяның чаа чылга үндүрүлгезинде акшалыг ойнап алыышкыннарның санын база көвүдедир киирген. Оларның эң улуглары муң рубльдиң удуглары болур.

Чаа чыл лотереязының ойнаашкыны декабрьның 26-да Москвага болур. Ойнаашкынның таблицазын чаа чылдың бүдүүзүнде парлаар деп турар.

(СЭТА).

Тываның хөгжүм-шии театры чоокта чаа «Өскениң төлү» деп шиини тургускан. | ЧУРУКТА: шииден көргүзүг.

Г. СИРОТИННИҢ фотозу.

ХООРАЙ БИЛЕ РАЙОН.

Шыдыраа

Дөрткү салыг эгелээриниң мурнунда Кызылдың чемпиону Н. Шишигин Тюлюш-биле соңгаарлаткан салыын удуп алгаш, Тожунуң шыдыраачызы А. Торлуг-биле деӊ үшүш саннарлыг турганнар.

Республиканың бирги чери дээш бо маргылдаада шыдыраачылар бедик спортчу деңнелди көргүзүп турарын ниити демдеглээр херек. О. Бегзи Кызылдың чемпиону-биле салыын каразы-биле ойнааш, удуп болур турушту чедип алган турган. Ынчалза-даа төнчүнү кошкак ойнааш, хайымнашкан. Тес-Хем районнуң шыдыраачызы И. Махоткин М. Хомушку-биле салыында артык бода ойнап алыр дээш, туружун баксыраткаш, уттурган. М. Тюлюш агы-биле А. Торлугга удур ойнааш, кара таланың камгалалын үреп шыдавайн, хайымнашкан. Ол хайым район шыдыраачызынга хоорайның чемпиону-биле деңге чоруп турар чедиишкинни берген. Ануфриев Чыргал-оолду удар ужурлуг салыын шын эвес уламчылааш, боду алыскан. Кужугет Сааяны уткаш, таблицада турар байдалын экижиткен.

С. Тамба Дармажап-биле салыын шак эрттиргеш, уттурган.

Бо удааның салыында ийи ужуражылга соңгаарлаттынган. Оюн—Ламаш-оол оларның салыы ханы анализ чокка түңнелдин чугаалаары берге, нарын байдалдыг, а Курылев биле Ооржак оларның салыы деӊ байдалдыг, ынчалза-даа мурнунда хөй демиселдиг байдалда соңгаарлаан.

С. КӨРГЕН-ООЛ.

Өөрүп четтирдим

Кыштың баштайгы айы—декабрь чаа эгелээн. Бо үеде Кызылдың болгаш районнарның магазиннериндең херээжен кижиниң кышкы тонун садып алыры берге. Дыка үр үениң иштинде бодумга таарыжыр тонну тып чадааш, Шагаан-Арыгның амыдырал хандырылга комбинадының даараныылга мастерскаязынга чагыг киирдим.

Күш-ажылчы коллектив мээң ол чагыымны сагыш човангыр хүлээп алгаш, удатпаанда меңээ өй тонну сеткилимге таарыштыр даарап берген. Ынчангаш бо коллективтиң кежигүннеринге өөрүп четтиргенимни илеретпишаан, садыг черлеринге моон соңгаар херээжен улустуң № 44, 46, 48 дугаарлыг кышкы тоннарын массалыы-биле садарын хереглекчилер күзеп турар.

Тыва АССР-ниң Садыг министерствозу болгаш республиканың хереглекчилер эвилели бо чөптүг негелдени боттандырарынче кичээнгейни салыр үе келген.

А. КАРА-ООЛ.

Улуг-Хем район.

Дыштанылга ажыктыг болзун дээш!

Профэвилел ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның дыштанылгазынче канчаар сагыш салып турарыл

«Москва» универмагының садыгжызы Надя Пыжкина чылдың-на шөлээлеп чоруурунуң ырак мурнунда-ла шөлээзин кая, канчаар эрттирерин планнап эгелээр. Ооң бир эжи Байкал хөлдүң кайгамчык чаражын магадап, аңаа чорааның чугаалаарга, дараазында шөлээмни Байкалга эрттирер мен деп Надя ыяк шиитпирлеп алган. Ынчалза-даа ооң Карпаттардан келген өңнүү кайда-даа оон чараш чер черле чок дээрзин бүзүреткен. Надя ам кайнаар-даа баар аайын тыппайн барган. Бистиң чуртувустуң каас, чараш булуңнарынга баарын шилип алыры белен эвес.

Номнардан билирвис Ленинградтың болгаш Одессаның кудумчуларынга селгүүстээрин, тоолчургу Севастопольга баарын кым күзевес боор. Чурттуң эң чараш булуңнарын көөр дизе кижиниң бүгү чуртталгазы безин чедишпес. Бир эвес Надя геолог азы журналист болган болза...

Ынчалза-даа ол профессия шилип алганынга кажан-даа хомудавас. Ынчангаш садыгжылап ажылдап тургаш-ла, садыг техникумунче өөренип кирип алгаш, чедиишкинниг дооскан. Надя шөлээзин Карпаттарга эрттиргеш келгеш, ажыл-херек ужун администрация болгаш профэвилел комитединиң турар чери универмагтың бешки кадынга чеде бергеш, мындыг чарлалды көре тыртып каан: «Үш хонукта туристеп чорууруң күзээн кижилер тус черниң профэвилел комитединге келир». Маршруттар дыка солун: Киев болгаш Ленинград, Одесса болгаш Волгоград, Вильнюс болгаш Каунас.

«Москва» универмагының ажылчыннарының аразында Надя Пыжкина ышкаш аян-чорук чорууурунга ынактар хөй. Ынчангаш профэвилел кежигүннериниң янзы-бүрү негелделерин хандырарынга акша-хөреңгини үлеп тура, профэвилел комитеди туристиг путёвкалар садып алырынга хөй түңнүг акшаны үндүрген. Бо чылын универмаг ажылчыннарының үштүң бир кезии алды янзы-янзы маршруттарже аян-чорук кылган. Надя Пыжкина Одессага, Ленинградка база чораан. Профэвилели болгаш администрация путёвканың чартык өртээн төлээр. Ынчангаш дыка хөй ажылчыннар ээлчеглиг шөлээзинден аңгыда шак ынчаар база дыштаныр аргалыг болган. Колдуунда аңнактар ажылдап турар универмагтың коллективи чоокку келир үеде доктаамал туристиг баазалыг апаар. Ынчан туристерниң маршруду ээлээн кыска болур. Ынчалзажок олар Москва чоогунуң кайгамчык чараш черлеринге баарлар. 1812 болгаш 1941 чылдарда орус дайынчыларның эрес дидим чоруктарының дугайын чугаалап турар Бородино шөлүнде тураскаалдарны, улуг чогаалчы Николай Гогольдуң ынак чери Абрамцевону көөрлер. Төрээн чериниң магалыг чараш черлерин санап чедер бе?

«Москва» универмагының ажылчыннарының амдызында чүгле күзеп турар чүвелери чурттуң аңгы-аңгы хоорайларының дыка хөй бүдүрүлгелериниң коллективтеринде ам амыдырал кырында боттаны берген. Свердловскиниң «Уралмаш», Ярославльдың шина, Харьковтуң трактор заводтары боттары доктаамал турисчи лагерьлерлиг. Олардан өске тос муң заводтар болгаш фабрикалар, комбинаттар болгаш тудуглар, а бүдүрүлгелерде турисчи секцияларның саны 87 муң ашкан. Коллективтер хөреңгизин кадып алгаш туристиг баазаларны кады тудуп ап турар.

Бо чылын 20 миллион кижи аян-чорук кылып, экскурсиялап чораан. Турисчи баазалар кыжын-даа ээн турбас. Профэвилел организациялары кышкы үеде дыштанырынга ажыглаар лыжаларны, ботинкаларны болгаш өске-даа эт-херекселдерни садып ап турар болгаш кышкы спортка ынакшылдыглар суббота, воскресенье хүннерин турисчи баазаларга эрттирип турар.

Арыг агаарга чурттакчы чоннуң дыштанылгазын хандырарын, мөөгүлээр, балыктаар азы турисчи походче, ырак аян-чорукче чорударын организастаары профэвилелдиниң чайгы үеде кол сагыш салыышкыны. Кыжын дыштанылга дугайында кичээңгей база эвээш эвес.

«Тизприбор» деп завод тургустунганының баштайгы үелеринде (ынчан дайын үези турган) улуг эвес бүдүрүлге турган болгаш заводтуң коллективи бичии клуб залдыг турган. Ам, кажан бүдүрүлге калбарып өскенде, дайын сөөлүндеги үе-биле деңнээрге ажылчыннарның хереглели дыка өскен. Лекция дыңнаар, бот-тывынгыр азы профессионал артистерниң концертин көөр кижилер бичии залга сыңышпас апарган. Ынчалзажок профэвилел комитеди байырлал база дыштанылга хүннеринде ажылчыннарның дыштанылгазын сагыш човангыр организастап, чаңгыс-даа кижини хомудатпайн турар. Профэвилел комитединде тургустунган тускай комиссия заводтуң ажылчыннарының культурлуг хандырылгазын тургускан. Комиссияның даргазы инженер Ольга Дерягина үш ай иштинде ажылчыннарның дыштанылгазын организастаарының планын мөңээ көргүстү. Чаа кинофильмнерни, шиилерни коллективтиг көөрү, музейлер, делгелгелерже походтар, литератураның болгаш уран чүүлдүң алдарлыг ажылдакчылары-биле, хөл-шыдыраа, футбол, хоккей мастерлери-биле ужуражыышкыннар. Планда кижилерниң хар-назынының аайы-биле күзелин, хереглелин өөренип көрген.

Профэвилел активтери лекторийлер, театрлар, экскурсия бюролары-биле быжыг харылзаалыг. Культурлуг ажылга үндүрер чарыгдалдың чамдызын профэвилел комитеди төлеп турар.

Солун кежээлерже, концерттерже азы бир хүннүң дыштаныр бажыңнарынче чалалгаларны күзээн кижилер шупту ап шыдавайн баар таварылгалар бар. Оон канчап чайлаарыл? Дыка-ла үр бодап, санал-онал солчуп келгениниң соонда дараазында шиитпирни үндүрген. Бир-ле дугаарында бүдүрүлгеге хөй дуза чедирип турар кижилерге чаагай кежикти тыпсыр. Ол шиитпирни заводтуң ажылчыннары деткээш, ниити хуралынга хүлээп алган. Амгы үеде «Тизприбор» заводунда ол айтырыгны ынчаар шиитпирлеп турар. Турисчи баазаже азы дыштанылга бажыңынче халас путёвканы ажылчын кижиге бээр дээнде, профэвилел активтери ооң күш-ажылга хамаарылгазын, бүдүрүлгени хөгжүдеринге киирген үлүг-хуузун база сонуурган көрүп турарлар.

Коллективке хөй эки чүүлдү кылган кижи оон хөйнү алыр.

Наталья ПЕШКОВА.
(ПМА).

Редактор К. К. КУДАЖИ.

У Ж У У Ш К У Н

Үжүүшкүнүү эмчилер дөрт чадагга хуваап турар. Бирги чаданың чиик болган үеде ол кештиң чүгле дашты куурара бээр болгаш суйбаарга аарышкылыг эвес апаар. Ону чылыдарга кеш хан кучукталып, суглангылааш саргып, аарып эгелээр. Ийиги, үшкү чаданың үжүктериниң үезинде кеш мырыңай ак саазын дег апаар болгаш кадыгланып доңа бээр. Дөрткү чаданың эң аар үжээн таварылгада дуртсынның чамдык кезектери шуут сөөгүнге, чилиинге чедир шак доң апаар. Ындыг үжүг аңаа эмнеттинмес, а мага-боттуң үжээн кезектерин кезип эмнээр ужурга таваржыр.

Мага-боттуң кандыг-бир кезээ (думчук бажы, чаактар, кулактар, хол, буттуң салаалары кончуг дүрген үжүүчел) үжүүр дей бергенде баштай изип чымырткайны бээр, ооң сөөлүнде мырыңай соокту эскербес апаар. Ынчан кеш үжүй бергени ол.

Үжээн кижиге баштайгы эмчи дузазын чедирериниң аргаларын кижи бүрүзү билзе чогуур. Дурт-сынның үжээн кезектеринге хан эргилдези ажылдавайн баар, ынчангаш бирги ээлчегде ону катап тургузарынче кол кичээңгейни угландырар херек.

Чиик үжүг болганда доңган черин пөс, думчук аржыылы азы хол-биле дүрбүүр, а кажан кеш кызыл, үжээн чер эрий бээрге ону спирт азы одеколон-биле чаар. Чамдык кижилер үжээн черни хар-биле дүрбүүрге эки дижир. Ол шын эвес. Хар аңгы-аңгы кадыг кристалдардан тургустунган болгай, кажан үжүгнү дүрбүп турар үеде олар кешти шыйбакталдырып, чара тыртып каaптып болур. Ооң уламындан кеш адаанче микробтар киргеш, үжүгнү кавыпнадып, хуулдурарынга чедирери чайлаш чок.

Кештиң үжээн черлери суглангылай берзе ону дежип болбас, а спиртке азы одеколонга оттүрүп каан пөс-биле шарып алыр херек. Ооң сөөлүнде эмчиге ылавыла көргүзери чугула.

Мага-боттуң мөчүлери азы салаалар үжээнде баштай ону чылыг бажың иштинге эргизери чугула. Саваң холаан 18-20 градус чылыг сугга дурт-сынның үжээн кезектерин суккаш-ла, сугну 37 градуске чедир чылыдар. Ол аразында үжээн кижиге изиг чемнерни, шайны, кофени каш катап ижиртир болза, кончуг дузалыг. Ындыг аргалар-биле үжүгнү эргискен сөөлүнде ол кижини эмчиге чыттырар.

Үжүгнү болдурбазының кандыг аргалары барыл, оон канчаар камгаланырыл? Бир дугаарында организмни соокка дадыктырып, чаңчыктырар херек. Кыжын соокта чылыгландыр кеттинери, бутка дүктеп кылган кылын уктар азы ораашкыннар-биле кедип болур делгем идиктерлиг болуру чугула дээрзин кижи бүрүзү билир ужурлуг.

Соокта ырак чер баар кижи арага ижип черле болбас. Чүге дээрге, арага организмниң соокка удурланыышкынын коптадыр, мага-ботту хей, хоозун изирниктирер. Ынчангаштың ээрик улус кажан үжүй бергенин эскербейн баргылаарының чылдагааны ында.

Соокта үжүгге удур чагдынар тускай эмнерни ажыглап база болур. Мага-боттуң мурнунда үжээш, экирээн кезектери аажок доңуучал, катап үжүүчел апаар. Ынчангаш мурнунда үжүп чораан кижилер соокта эки кичээнир, чылыгланыр херек.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Салтан хаан дугайында тоол» 10, «Онгу базым» 11.45, 1.40, 3.25, 5.30, 7.25, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Пущик Прагаже бар чор» 10, 2.30, «Австрали кижиге кадайланыышкын» 4.30, «Улуг бурганның оолдары» 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Соадаттың адазы» 10, «Истелге уламчылап турар» 12, 2, 3.50, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Пароль херек чок» (бирги, ийиги сериялары) 3, 6, 9 шактарда.

1950 чылда Кызылдың көдээ ажыл-агыйы техникумунуң доозукчузу Владимир Арапчорович Дармажаптың № 132405 дугаарлыг диплому читкенин барымдаалааш, күш чок болдуруп чарлады.

Редакцияның АДРЕЗИ:

Кызыл. Щетинкин—Кравченко кудумчузу бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харысаалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01393.